

‘Moslims in Nederlandse kranten’

Een onderzoek naar stereotype beeldvorming in de vier grootste kranten van Nederland

NieuwWij
verbindt de verschillen

‘Moslims in Nederlandse kranten’

Een onderzoek naar stereotype beeldvorming in de vier
grootste kranten van Nederland.

Auteur:

drs. Tayfun Balçık

Een initiatief van:

The Hague Peace Projects

Stichting Nieuw Wij

Republiek Allochtonië

19 maart 2019

Den Haag

Inhoud

Inleiding.....	4
Onderzoeksvragen.....	5
Methode.....	7
1. Moslims als terroristen.....	9
1.1 Inleiding.....	10
1.2 Terreurberichtgeving in de vier grootste kranten van Nederland.....	10
1.3 Verschillende vormen van moslim- en/of islam-associaties bij ‘moslimterreur’.....	12
1.4 Terreuraanslagen tussen 1-11-2018 en 31-1-2019.....	13
1.5 Missen we iets?.....	15
1.6 Who’s talking?.....	16
2. Wij-Zij denken.....	19
2.1 Inleiding.....	19
2.2 De ‘wij-zij’ verdelingsmatrix.....	20
2.3 Polariserende berichten (1).....	23
2.4 Polariserende berichten (2).....	24
2.5 Who’s talking about us and them?.....	24
3. De onvrije moslima.....	27
3.1 Inleiding.....	27
3.2 Moslimvrouwberichtgeving in de vier grootste kranten van Nederland.....	28
3.3 Boerka’s en niqab’s.....	28
3.4 Wie praten er over ‘onvrije moslima’s’?.....	32
4. De moslim als (ongewenste) immigrant.....	33
4.1 Inleiding.....	34
4.2 Woordenmatrix met betrekking tot moslimmigranten.....	34
4.3 ‘Dankbare’ vluchtelingen.....	36
4.4 NRC: meer sympathie met moslimmigranten.....	36
5. De moslim als gelijkwaardig in ‘pro-divers’ nieuws.....	39
5.1 Inleiding.....	39
5.2 Telegraaf minst ‘pro-divers’.....	39
5.3 Wie schrijven er pro-divers?.....	41
6. Conclusies.....	44
6.1 Negativiteit domineert.....	44
6.2 Moslimbetrokkenheid in het nieuws heeft vaker een nuancerende werking.....	44
Colofon.....	46

Inleiding

Voor u ligt het rapport **Moslims in Nederlandse kranten**, het verslag van een verkennend onderzoek naar berichtgeving over ‘de moslims’ en/of ‘de islam’ in de vier grootste kranten van Nederland: **de Telegraaf, Algemeen Dagblad, De Volkskrant** en **NRC**.

Dit project is in samenwerking met de online mediaplatforms Republiek Allochtonië en Nieuw Wij uitgevoerd en is ontstaan uit de behoefte om de representatie van moslims in Nederlandse media beter in beeld te krijgen. In de beleving van veel Nederlandse moslims maken landelijke media zich regelmatig schuldig aan partijdige, stereotyperende en overmatig negatieve berichtgeving. Deze klachten worden al jaren geuit en zijn ook in verschillende onderzoeken aan de orde gekomen. Zie wat dit betreft het drieluik **30 jaar onderzoek naar berichtgeving over moslims in Nederlandse media**¹ van Ewoud Butter, dat in het kader van dit onderzoek is verschenen en een overzicht biedt van vele van deze studies. Een voorbeeld van dergelijk onderzoek betreft de studie: **‘Stereotypes and Self-representations of Women with a Muslim Background: The Stigma of Being Oppressed’** van Dr. Margreet van Es - een onderzoek dat specifiek het stereotype beeld van ‘de onvrije moslima’ in de media behandelt.

Moslims in Nederlandse kranten bouwt voort op deze traditie en is uniek gezien de omvang van het onderzoek, waarbij de vier grootste Nederlandse kranten drie maanden lang systematisch zijn geanalyseerd. We beogen met deze verkenning een constructieve dialoog aan te zwengelen met landelijke media. Het uiteindelijke doel van die dialoog is of er een traject mogelijk en/of wenselijk is om uiteindelijk tot meer feitelijke, genuanceerde berichtgeving te komen die wel bijdraagt aan meer wederzijds begrip tussen bevolkingsgroepen en niet aan stigmatisering van bevolkingsgroepen zoals moslims en Nederlanders met een migratieachtergrond.

De ‘sociale werkelijkheid’ omtrent deze onderwerpen wordt namelijk vaak anders ervaren door mensen uit verschillende leefwerelden. Zo kunnen de berichten die dag in dag uit verschijnen over ‘de moslims’ en/of ‘de islam’ voor veel ‘niet-islamitische ontvangers’ een bevestiging zijn van een jarenlange beeldvorming. Aan de andere kant worden exact dezelfde beelden door een groter wordende groep ‘islamitische ontvangers’ juist als een vertekende weergave van die werkelijkheid gezien. Nederlandse kranten hebben daarom, als ‘zender van dagelijkse berichten’, een grote verantwoordelijkheid voor de productie van zo objectief mogelijk nieuws. De berichten die in de drie maanden van de onderzoeksperiode over ‘de moslims’ en/of ‘de islam’ zijn verschenen, houden we nu tegen het licht.

---

¹ <https://www.nieuwwij.nl/dossiers/moslims-nederlandse-media/>

Onderzoeksvragen

Moslims in Nederlandse kranten heeft de volgende onderzoeksvraag:

Hoe worden moslims in Nederlandse kranten geportretteerd?

De bijbehorende deelvragen zijn:

- a. *Wat zijn de veelgebruikte woorden en beelden in de berichtgeving over moslims. In hoeverre is er sprake van eenzijdige berichtgeving als het gaat om de thema's die worden aangekaart?*
- b. *In hoeverre worden bekende stereotypen over moslims door de onderzochte krantenartikelen bevestigd of juist ontkracht?*
- c. *Waar ligt de sympathie in de onderzochte krantenartikelen: bij moslims, bij leden van de niet-moslim meerderheidsbevolking?*
- d. *1 - Zijn er mensen met een moslimachtergrond betrokken bij de berichtgeving als journalist, columnist of redacteur?*
2 - In hoeverre worden moslims en/of mensen met een moslimachtergrond aan het woord gelaten, bijvoorbeeld als expert of als vox-pop?

Toelichting bij gehanteerde begrippen en methodiek:

Eenzijdige berichtgeving (1)

over 'de moslims' en/of 'de islam': het ontbreken van veelzijdig nieuws over 'de moslims' en/of 'de islam'. Voorbeeld: het weergeven van 'de islam' als een uniform, monolithisch blok zonder oog voor de grote diversiteit binnen 'de islam', alleen maar berichtgeving over 'de gewelddadige islam' waardoor een veelzijdig begrip over 'de moslims' en/of 'de islam' niet kan ontstaan.

Eenzijdige berichtgeving (2)

over 'de moslims' en/of 'de islam': wanneer in berichtgeving over 'de moslims' en/of 'de islam' moslims niet of weinig aan het woord worden gelaten.

Thema:

om grip te krijgen op de enorme hoeveelheid berichten over 'de moslims' en/of 'de islam' zijn bijna alle berichten gecategoriseerd in 'thema's'. Ter illustratie: berichtgeving over 'asielzoekers', 'migranten', 'vluchtelingen' van mensen met een moslimachtergrond of uit moslimlanden zijn allemaal geschaard onder het thema 'moslim-immigratie'. Wanneer in een bericht 'moslimvluchtelingen' ook worden geassocieerd aan 'terrorisme' dan wordt hetzelfde bericht ook onder het thema 'moslimterreur' gecategoriseerd.

Frequentiepercentage:

het percentage dat aan een thema wordt gekoppeld, nadat het door het totaal aantal berichten (per krant) is gedeeld. Het thema met het hoogste frequentiepercentage is het thema waarmee 'de moslims' en/of 'de islam' het vaakst mee worden geassocieerd in de berichtgeving.

Sympathie:

gevoel van genegenheid, verbondenheid met (in dit onderzoek) 'de moslims' en/of 'de islam'. Het tegenovergestelde van 'antipathie', gevoelens van afkeer. Afhankelijk van de termen die in berichtgeving met moslims worden gebruikt, wordt de mate van sympathie of antipathie beoordeeld. Zo is een woord als 'kinderpardon' over bijvoorbeeld Irakese vluchtelingen sympathieker

tegenover de desbetreffende persoon met moslimachtergrond, dan een term als 'asielhopper', 'overlastgever' waar meer wantrouwen uitspreekt.

Bekende stereotypen over moslims:

gewelddadige terroristen, vrouwenonderdrukkers, antisemitisch, homofoob

Moslimachtergrond:

auteurs en of personen die in nieuwsberichtgeving voorkomen waarvan wordt aangenomen dat zij moslims zijn of zijn geweest (?). Dat is uiteraard in flinke mate speculatief. De term 'moslimachtergrond' dient hier als 'strategic essentialism': we weten in de meeste gevallen niet met zekerheid welke auteurs precies een moslimachtergrond hebben, maar we kunnen wel een ruwe schatting maken op basis van de namen van auteurs (tenzij de geloofsachtergrond van een auteur algemeen bekend is). Bijvoorbeeld, de kans dat iemand met de naam Hassan Suleimani een moslimachtergrond heeft is vaak groter dan iemand met de naam Jan Steen.

Moslimbetrokkenheid:

in hoeverre moslims 'gehoord' (als expert of vox-pop) zijn in het nieuws of als nieuwsmaker het nieuws hebben geproduceerd, als journalist, redacteur of columnist. Hierbij geldt dezelfde kanttekening als hierboven gemaakt bij 'moslimachtergrond'. Ook de term moslimbetrokkenheid dient hier als 'strategic essentialism'.

Nieuwsberichten, achtergrondartikelen, columns:

In de analyse zijn alle nieuwsberichten, columns, opiniestukken, achtergrondverhalen, boekrecensies, tv-recensies meegenomen (bijna alles dus, behalve sportberichtgeving) die direct of indirect met 'de moslims' en/of 'de islam' te maken hebben meegenomen.

Citaten/woordgebruik, en vormen van berichtgeving:

Het maakt nogal verschil wanneer termen gebruikt worden door redacties of journalisten zelf of wanneer termen in citaatvorm worden gebruikt. Daar is ook naar gekeken, en zal in de analyse meegenomen worden. Aan de andere kant heeft het veelvuldige gebruik van stigmatiserende woorden of beelden in citaatvorm, columns of opiniestukken, een vanzelfsprekend negatief effect, al helemaal als dat het enige is waarover wordt bericht. In dit onderzoek gaat het met name om de frequentie van bepaalde nieuwsonderwerpen of termen waarmee 'de moslims' en/of 'de islam' in verband mee worden gebracht.

Methode

Om een antwoord te kunnen formuleren op de hierboven gestelde vragen maken we gebruik van een kwantitatieve en kwalitatieve inhoudsanalyse. Hierbij worden woorden, uitdrukkingen en symbolen geanalyseerd, zoals omschreven in **Methoden voor journalism studies** (Willem Koetsenruijter, 2018) Resultaten zijn de frequenties waarin deze eenheden gebruikt worden. Dit doen we via de volgende stappen:

Sampling (deelvraag 1)

Alles wat direct of indirect over 'de moslims' en/of 'de islam' is gepubliceerd in de periode 1 november 2018 t/m 31 januari 2019 is systematisch bijgehouden en in een database opgenomen. Die zijn op verzoek beschikbaar. Elke dag zijn de kranten handmatig doorgebladerd op:

1. Artikelen waarin termen als moslim, moslims, islam, islamitisch, islamitische, moskee, moskeeën enz. worden gebruikt
2. Artikelen waarin mensen met een mogelijke moslimachtergrond figureren en/of zelf artikelen als journalist, columnist, opiniemaker schrijven
3. Artikelen over 'islamitische landen' en/of landen waar een significant deel van de bevolking zichzelf als 'islamitisch' definieert en als minderheid in het nieuws voorkomt

Units of analysis (deelvraag 1, 2 en 3)

Hier gaat het om syntactische en semantische elementen die uit het nieuwsaanbod veelvuldig naar boven komen. Het gaat hierbij om woorden en uitdrukkingen die we gaan turven. We starten, ook op grond van eerder onderzoek, met een lijst van veelgebruikte eenheden. Het gaat bijvoorbeeld om woorden waarmee moslims worden omschreven, maar ook om woorden waarmee bepaalde eigenschappen aan moslims of de islam worden toegedicht. Voorbeelden: 'fundamentalistische islam', 'mislukte integratie', 'ongewenste buitenlandse financiering'. Overigens, woorden krijgen betekenis in de context waarin ze gebruikt worden. Het maakt bijvoorbeeld uit of een weinig sympathiek woord als 'haatpaleis' of 'haatimam' wordt gebruikt in een hoofdredactioneel commentaar of in een citaat van een PVV-politicus. Het is belangrijk om in de analyse en categorisering van de berichten deze contexten mee te nemen.

Who's talking? (deelvraag 4)

We proberen ook een indicatie te krijgen van wie het nieuws maken, zodat duidelijk wordt of er binnen de redacties zwaartepunten liggen bij de diverse vormen van berichtgeving. Dit is een complex proces: verschillende actoren op een krantenredactie bepalen welk nieuws wordt gebracht en hoe (invalshoek, perspectief, woordgebruik, bronnen, koppen, beeldmateriaal, plek in de krant etc.) het wordt gebracht. De voor ons enige 'zichtbare' actor in dit proces is de journalist/redacteur – indien zijn/haar naam vermeld wordt. Zo willen we inzicht krijgen in de mate waarin mensen met een moslimachtergrond een stem krijgen in de berichtgeving over moslims, en in hoeverre stemmen vanuit de niet-moslim meerderheid sterk overheersen. De term 'moslimachtergrond' dient hier zoals eerder aangegeven als 'strategic essentialism'.

Vijf uitgewerkte categorieën van berichtgeving over 'de moslims' en/of 'de islam'

De toepaste inhoudsanalyse in de periode 1-11-2018 t/m 31-1-2019 op de vier grootste kranten van Nederland hebben als uitkomst tien categorieën van berichtgeving opgeleverd, waarvan alleen de belangrijkste vijf zijn uitgewerkt.

1. 'Moslimterreur'.
2. 'Wij-zij nieuws', tussen een verondersteld 'wij' die vaak als het 'westen', 'de joods-christelijke cultuur' wordt gedefinieerd en 'de moslims' en/of 'de islam' die een 'bedreiging' vormen vanwege 'islamisering', 'dubbele loyaliteiten' enz.
3. 'De onvrije moslima'.
4. 'Moslims als (ongewenste) migranten/asielzoekers'.
5. Pro-diversiteitsberichtgeving (met o.a. berichtgeving over moslimdiscriminatie & diversiteit).

Hoewel deze categorieën in de volgende hoofdstukken afzonderlijk behandeld zullen worden, is aan de hand van de frequentiepercentages per categorie en per krant (zie tabel 1) al een algemeen beeld te ontwaren: negatieve zaken zoals 'moslimterreur', 'wij-zij denken', 'ongewenste moslim-immigratie' en 'onvrije moslima's' bepalen voor een groot deel het nieuws over 'de moslims' en/of 'de islam'.

Volkskrant	NRC	Telegraaf	AD
135 berichten moslimterreur = 17,2%	142 berichten moslimterreur = 21,2%	159 berichten moslimterreur = 23,6%	109 berichten moslimterreur = 19%
66 berichten wij/zij denken = 8,4%	52 berichten wij/zij denken = 7,8%	101 berichten wij/zij denken = 15%	70 berichten wij/zij denken = 12,2%
77 berichten onvrije moslima = 9,8%	34 berichten over onvrije moslima = 5,1%	65 berichten ongewenste migrant = 9,7%	61 berichten onvrije moslima = 10,6%
55 berichten over ongewenste moslimmigrant = 7,0%	30 berichten over ongewenste moslimmigrant = 4,5%	50 berichten onvrije moslima = 7,4%	34 berichten met ongewenste moslimmigrant = 5,9%
62 berichten pro-diversiteit = 7,9%	61 berichten pro-diversiteit = 9,1%	18 berichten pro- diversiteit = 2,7%	36 berichten pro- diversiteit = 6,3%
TOTAAL 783 berichten over moslims	Totaal 669 berichten over moslims	TOTAAL 673 berichten over moslims	TOTAAL 573 berichten over moslims

Tabel 1: 'vijf belangrijkste thema's' gerangschikt per krant op frequentiepercentage, na inhoudsanalyse in de periode 1-11-2018 t/m 31-1-2019

Rood: nieuws met negatieve associaties

Blauw: Berichtgeving die positief is over moslimdiversiteit en/of sympathiek staat tegenover 'de moslims' en/of 'de islam' in het nieuws, of, ten slotte, antipathie tegenover moslims blootlegt (bijvoorbeeld door discriminatie aan te kaarten en negatieve beeldvorming te ontcrachten)

In de volgende hoofdstukken worden de vijf categorieën afzonderlijk behandeld, waarbij het frequentiepercentage als leidraad is genomen voor de volgorde.

de straat

AMSTERDAM

uw drama 'Sjinkie Knegt' *telesport*

ALLE OGEN OP TERREURCEL

Gadegeslagen door gesluierde vrouwen, hoorden leden van de Arnhemse terreurbrigade gisteren in de rechtbank hoe een politie-infiltrant hen in de val had gelokt. Als inlichtingendienst en recherche niet zo slim te werk waren gegaan, zou Nederland waarschijnlijk een terreuraanslag van het formaat Bataclan hebben beleefd. De jihadi's kijken aan

1. Moslims als terroristen

- ‘Op één punt hebben Nederlanders, en andere westerlingen, inderdaad gebogen, op tragische wijze. Sinds de aanslag op Charlie Hebdo durft niemand meer de profeet Mohammed te beledigen of te bespotten.’ - **24-11-2018, Volkskrant**
- ‘Naast oud-spion Jaubert, die recentelijk een boek schreef over ‘het verband tussen het miserabele seksleven van moslims en terreur’, nam de prinses ook haar vriendin en capoeira-lerares in vertrouwen, de Finse Tiina Jouhiainen’ - **4-12-2018, Telegraaf**
- ‘Een buurvrouw begrijpt niet, dat dit gezin met terrorisme in verband wordt gebracht: ‘de vrouw draagt niet eens een hoofddoek’ - **31-12-2018, AD**
- ‘Moslims moeten zelf terrorisme stoppen’, aldus Mubin Shaikh ex-undercoverjihadist. - **12-1-2018, NRC**

1.1 Inleiding

Van de categorieën die zijn geïdentificeerd in de onderzoeksperiode, komt ‘moslimterreur’ (‘terroristisch geweld’ gepleegd door moslims, en die als zodanig in de onderzochte kranten wordt omschreven) als fenomeen het vaakst naar voren in alle onderzochte kranten. Dit gebeurt het sterkst in De Telegraaf met een frequentiepercentage van bijna een kwart van alle berichtgeving over moslims (zie tabel 1, op pagina 4/5), en bij de andere kranten iets meer of minder dan een vijfde van alle moslimberichtgeving. Aangezien moslimterreur zo vaak voorkomt in het nieuws, is het belangrijk om dit onderwerp uitvoerig te bespreken. Dat zullen we doen aan de hand van de volgende vragen:

- a. Hoe ziet de ‘terreurberichtgeving’ in de onderzochte periode eruit, en welke vormen van geweld van deze of gene partij worden als ‘terreur’ betiteld en welke bijvoorbeeld niet?
- b. Hoe ziet de veelvuldige associatie van moslims met ‘terreur’ er uit in de kranten?
- c. In hoeveel gevallen gaat het bij ‘moslimterreur’ om aanslagen die daadwerkelijk in de onderzochte periode zijn gepleegd, en hoe vaak wordt er verwezen naar bijvoorbeeld een aanslag die eerder is gepleegd (zoals in de Hebdo-quote hierboven uit de Volkskrant)? Ook is het interessant hierbij om te kijken naar gevallen die ‘lijken op terreuraanslagen’, maar de kranten niet als zodanig hebben gehaald in de onderzochte periode, maar wel bijvoorbeeld als ‘schietpartij’.
- d. In hoeverre komen moslims zelf ook aan het woord, hetzij als nieuwsmaker zelf of in het verhaal als expert of vox-pop?

1.2 Terreurberichtgeving in de vier grootste kranten van Nederland

Om alle gegevens over ‘terreurberichtgeving’ in perspectief te plaatsen, is het goed om een overzicht te geven met algemene cijfers over berichtgeving in de kranten waarin woorden als ‘terreur’ of ‘aanslag’ worden gebruikt.

Telegraaf	Volkskrant	NRC	Algemeen Dagblad
In totaal 183 berichten met berichtgeving over 'terreur', 'aanslagen'	In totaal 163 berichten met berichtgeving over 'terreur', 'aanslagen'	In totaal 173 berichten met 'terreur'.	In totaal 127 berichten over 'terreur'
159 berichten direct of indirect over 'moslimterreur' (van groepen als IS, Hamas, Islamitisch Jihad, Hezbollah, Taliban of Al Qaeda) = 86,9%	135 berichten direct of indirect over 'moslimterreur' (van IS, HAMAS, Hezbollah, Taliban, Al Qaeda, Oeigoeren) = 82,8%	142 berichten direct of indirect over 'moslimterreur' van (IS, Al Qaeda, Taliban, Boko Haram, Al-Shabaab, Hezbollah, Oeigoeren) = 82%	109 berichten direct of indirect over 'moslimterreur' van groepen zoals hiernaast vermeld. = 85,8%
10 berichten met 'terreur' van de Iraanse staat = 5,5%	15 berichten met 'terreur van het Iraanse regime in de regio' = 9,2%	23 berichten met 'terreur' van de PKK en andere 'extreem-linkse terreur' = 13,3%	10 berichten met 'terreur' van Iraanse staat = 7,9%
6 berichten met 'extreem-linkse terreur' van bijvoorbeeld de Koerdische PKK = 3,3%	12 berichten met 'extreem-linkse terreur' = 7,4%	10 berichten met extreem-rechts 'terreur' = 5,8%	5 berichten met 'terreur' van de Koerdische PKK en andere extreemlinkse groepen = 3,9%
4 berichten met extreemrechtse 'terreur' van groepen zoals de NSU of de Grijze Wolven = 2,2%	4 berichten met 'terreur' van extreemrechtse groepen zoals NSU = 2,5%	6 berichten met 'terreur' van het Iraanse regime = 3,5%	4 berichten over 'extreemrechtse terreur' van groepen zoals de NSU of Grijze Wolven = 3,1%
2 berichten met 'terreur' van christelijke groepen zoals de KKK en de IRA = 1,1%	2 berichten 'gülenistische terreur', 'FETÖ = 1,2%		2 berichten over 'terreur van FETÖ' = 1,6%

Tabel 2: overzicht van typen 'terreurberichtgeving' per krant, na inhoudsanalyse in de periode 1-11-2018 t/m 31-1-2019

Uit tabel 2 valt op te maken dat termen zoals 'terreur' en 'aanslag' in alle onderzochte kranten het vaakst (meer dan 80%) in verband worden gebracht met 'de moslims' en/of 'de islam'. De enorme kloof tussen 'islamitisch terrorisme' en alle 'andere terreur' die daarna komt, is niet te negeren. Op nummer twee staat, (wat betreft de Volkskrant, het AD en de Telegraaf) 'terroristisch geweld' dat is gepleegd door de Iraanse staat. 'Iraanse terreur' wordt o.a. benoemd als 'liquidaties in het buitenland', 'financiering van terreurbewegingen in het Midden-Oosten', 'terreurstaat' of 'staatsterreur'. Ook in de NRC wordt de Iraanse staat aan 'terreur' gelinkt, maar andere vormen van 'terreur' scoren hoger. Overigens valt het op dat geweld gepleegd door de Iraanse staat, in tegenstelling tot geweld gepleegd door andere staten, als enige wordt omschreven in termen van 'terreur' of 'staatsterreur'.

Extreem-linkse groepen en extreemrechts als hekkensluiter

Op nummer drie van alle onderzochte kranten, behalve bij de NRC (nummer twee bij deze krant), staat geweld dat wordt gezien als 'extreem-linkse terreur' van groepen zoals RAF, FARC, de PKK en andere groepen die als 'extreem-links' of 'communistisch' te boek staan. In het geval van 'terreur' gepleegd door de PKK, of groepen die daaraan worden gelinkt zoals de YPG en PYD in Noord-Syrië, is het opvallend dat in de onderzochte periode het terreurframe vaker in aanhalingstekens wordt gebruikt. Ter illustratie, dan gaat het om zinnen als 'Turkije beschouwt de PKK als terreurorganisatie, 'Erdogan ziet de YPG als terreurorganisatie gelinkt aan de PKK', en in een enkel geval 'Ankara beschouwt de Koerden als terroristen'.²

Vergeleken met berichtgeving over Israël en de Palestijnen is, vooral bij de Telegraaf, hierin een andere houding waarneembaar. Bij Palestijnse groepen wordt veel makkelijker gesproken over ' Hamas-terroristen', 'de terreurgroep Islamitisch Jihad' of een 'Palestijnse terreurgolf'. Ten slotte, uit tabel twee is op te maken dat 'terreur' van 'extreemrechtse groepen' samen met 'terreur' van groepen als de KKK en 'Fetö' hekkensluiter zijn qua frequentie in de onderzochte periode in 'terreurberichtgeving'.

1.3 Verschillende vormen van moslim- en/of islam-associaties bij 'moslimterreur'

De korte bespreking hierboven van de algemene lijnen in 'terreurberichtgeving' laat zien dat er een grote consensus bestaat bij de krantenredacties over welke groepen hoofzakelijk 'terroristisch geweld' plegen, namelijk in meer dan 80% van de gevallen: moslimgroepen. Aan de andere kant toont de verschillende oordelen over 'terreur' bij andere groepen, zoals de Palestijnen en de Koerden, dat wie of welke groep als 'terrorist' wordt gezien, geen eenduidige zaak is, en er dus verschillende perspectieven over kunnen bestaan. Des te meer reden om de veelvuldige moslimassociatie met terreur onder de loep te nemen.

Van de meest expliciete vorm van associatie van 'de moslims' en/of 'de islam' met 'terreur' is sprake wanneer de volgende woordencombinaties verschijnen in de berichtgeving: 'terreurgroep IS/Hamas/Al Shabaab/Al Qaida', 'islamitische terreurorganisatie', 'terreurbeweging Hezbollah', 'de gewapende jihad' enzovoorts. Een andere vorm van moslimassociatie bij terreurberichtgeving is wanneer er een bericht verschijnt met 'terreuraanslag' of 'aanslag met terroristisch motief' en dan de naam wordt gegeven van iemand met een mogelijke islamitische achtergrond en, meestal, met de mededeling dat er 'Allah-u Akbar' is gehoord door getuigen.

Deze directe vormen van verbandlegging tussen 'moslimzijn' en 'terreur' komt relatief vaak voor in de berichtgeving, meestal wanneer er een 'terroristische aanslag' is gepleegd door iemand met een moslimachtergrond of wanneer het gaat over de 'strijd tegen IS' en andere groepen in Syrië, Irak, Afghanistan en andere conflictgebieden.

De 'via via associatie'

Een derde vorm van moslimassociatie bij terreurberichtgeving kan het best worden verduidelijkt aan de hand van twee berichten die in de onderzoeksperiode zijn verschenen. Ten eerste het Volkskrantbericht 'Politiebaas wordt nieuwe chef terrorismebestrijding'³. In het artikel, dat dus gaat

---

² <https://www.telegraaf.nl/nieuws/3022843/kwestie-koerden-op-spits-gedreven>

³ <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/amsterdamse-politiefchef-wordt-nieuwe-baas-terrorismebestrijding~b24afe16/>

over een nieuwe aanstelling bij de NCTV, komt aan de orde dat politiechef Pieter-Jaap Aalbersberg in 2017 heeft voorgesteld om de hoofddoek toe te voegen aan het politie-uniform, en dat hij toentertijd Fatima Elatik heeft aangesteld als directeur diversiteit bij het korps. 'Het was een van de weinige keren dat hij het nieuws haalde'. Dat deze onderwerpen blijkbaar het vermijden waard zijn bij zijn aanstelling tot terrorisme-chef is opmerkelijk. In het NRC-artikel 'Geen warm Haags welkom voor de nieuwe terrorismebestrijder'⁴ wordt de PVV'er Machiel de Graaf in de context van de beveiliging van Geert Wilders geciteerd:

'PVV-Kamerlid Machiel de Graaf bracht in herinnering hoe Aalbersberg vooraan had gestaan om aangiften op te nemen van Nederlandse Marokkanen die boos waren vanwege de 'Minder, minder' uitspraak van Geert Wilders. Moest uitgerekend zo'n „islam-knuffelaar” terreurbestrijder worden? En, belangrijker nog, zei De Graaf: Was Wilders, die 24 uur per etmaal beveiligd wordt door een onderdeel van de NCTV (dienst Bewaken en Beveiligen), straks wel veilig in Aalbersbergs handen?'

Het feit dat Pieter-Jaap Aalbersberg 'moslimvriendelijke' handelingen heeft gedaan in het verleden is een discussiepunt en dat wordt in de berichtgeving meegenomen. Zo worden mensen met een moslimachtergrond, of mensen die kennelijk 'moslimvriendjes' zijn, en die niks met terreur te maken hebben 'via via' er toch mee geassocieerd, en dragen deze berichten er aan bij dat 'de moslims' en/of 'de islam' relatief veelvuldig voorkomen in 'terreurberichtgeving'.

1.4 Terreuraanslagen tussen 1-11-2018 en 31-1-2019

Voor de goede orde, een andere reden voor de relatieve hoge score van 'de moslims' en/of 'de islam' bij terreurberichtgeving is het feit dat er 'aanslagen' worden gepleegd. Door verschillende partijen, en vooral ook door mensen met een moslimachtergrond. In Europa, maar nog veel meer in 'de islamitische wereld', met meestal moslims als slachtoffer. Landen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten waar al heel lang politieke instabiliteit heerst, en die onderhevig zijn aan etnische, sektarische en internationale conflicten, zijn een blijvende voedingsbodem voor individuen en groepen die de wapens oppakken en/of aanslagen plegen.

Het is belangrijk om een overzicht te hebben van welke incidenten in de onderzoeksperiode de kranten hebben gehaald als 'aanslagen', het aantal berichten die er over die specifieke aanslag is verschenen en hoeveel slachtoffers daarbij zijn gevallen, mocht dat vermeld worden in de berichtgeving.

De gepleegde 'terreuraanslagen' tijdens de onderzoeksperiode, met bijbehorende gegevens, zijn in tabel 3 opgenomen per krant.

---

⁴ <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/11/16/geen-warm-haags-welkom-voor-de-nieuwe-terrorisme-bestrijder-a2755516>

Volkscrant	Telegraaf	AD	NRC
9 'terreuraanslagen':	5 'terreuraanslagen':	9 'terreuraanslagen':	14 'terreuraanslagen':
Straatsburg (7x) 5 doden	Straatsburg (10x) 5 doden	Straatsburg (7x) 5 doden	Straatsburg (5x) 5 doden
Al-Shabaab Kenia (2x) 'doden bij aanslag'	Marokko (2x) 'twee toeristen'	Al Shabaab (3x) tientallen doden nog 19 vermisten	Afghanistan (2x) zeker 50 doden 83 gewonden
AFD (2) geen doden	Egypte (1) 4 doden	Marokko (1) 2 doden	Raed Fares (2) 1 dode
Mali (1) 'tientallen militairen'	Manbij IS (1) 4 Amerikaanse soldaten totaal 15 doden	Egypte (1) 7 doden	Marokko toeristen (2) 2 doden
Marokko (1) – 'twee toeristen' (1)	Taliban (1) 126 doden	Egypte (1) 'doden'	Melbourne (1) dode en twee gewonden
Syrië (1) – activist Raed Fares (1)		Manbij (1) Amerikanen in Syrië gedood	Somalië (1) 53 doden
Syrië Manbij (1) 16 doden		IRA (1) geen doden	Nigeria 44 doden
Ghana (1) journalist Ahmed Hussein		Taliban (1) 100 militairen	Pakistan (1) 5 doden
Colombia bomaanslag (1) negen doden		Bogota 'veel slachtoffers'	Mali (1) 42 doden
			Somalië (1) zeker 16 doden
			Egypte (1) zeker vier doden
			VK 3 gewonden
			Colombia (1) 21 doden
			Talibaan (1) 45 doden 30 gewonden

Tabel 3: 'terreuraanslagen' tijdens de onderzoeksperiode 1-11-2018 t/m 31-1-2019 gerangschikt naar frequentie in berichtgeving

Het leeuwendeel van de aanslagen in dit overzicht is gepleegd door moslims of moslimgroepen, en kan als een reden aangewezen worden voor de associatie van 'de moslims' en/of 'de islam' met terrorisme. Wat opvalt is dat de NRC meer oog heeft voor aanslagen in 'niet-westerse gebieden'. De Telegraaf scoort wat dat betreft het laagst. In algemene zin is de frequentie van berichten over terreuraanslagen in 'niet-westerse landen/regio's' minder en de cijfers over het aantal slachtoffers minder exact. Aanslagen in 'westerse gebieden' krijgen meer aandacht, zoals de aanlag bij de kerstmarkt in Straatsburg. Dit geldt overigens met terugwerkende kracht. Aanslagen die in het verleden zijn gepleegd in 'het westen' zijn vaker aanwezig in de berichten dan aanslagen die

(gedurende de onderzoeksperiode?) in 'niet-westerse landen' zijn gepleegd. Zie tabel 4.

De Volkskrant: 20x	Telegraaf: 29x	AD: 14x	NRC: 19x
'9/11' (7x),	'Parijs' (8x)	'Parijs' (4)	9/11 (8x)
'Parijs' (5x),	'9/11' (6x)	Brussel - Zaventem (3)	Couppoging Turkije (4)
Coup Turkije (4)	'Hebdo' (6x)	Brussel – Joods Museum (2)	Hebdo (3)
Brussel - Zaventem (2x),	'Theo van Gogh' (2x)	9/11 (2)	Bataclan (2)
Brussel – Joods Museum (1),	'Nice' (2)	Couppoging Turkije (2)	Theo van Gogh (2)
Berlijn (2),	Couppoging Turkije (2)	Manchester (1)	Amsterdam CS (1)
Nice (2),	'Bloedbad Bardo museum' (1)	Theo van Gogh (1)	Joods Museum – Brussel (1)
Charlie Hebdo (1)	'Londen' (1)		Egypte Coup 2013 (1)
	'München' (1)		
	'Manchester' (1)		
	Chili coup (1)		

Tabel 4: Aanslagen of coups uit het verleden, gerangschikt op frequentie in de onderzoeksperiode 1-11-2018 t/m 31-1-2019

Al deze 'herinneringen' aan voorgaande aanslagen, ook weer vooral gepleegd door moslimgroepen, zijn een belangrijke reden voor het versterken van de associatie van 'terreur' met 'de moslims' en/of 'de islam'.

1.5 Missen we iets?

Als men bovenstaande gegevens over 'terreuraanslagen' dag in dag uit krijgt voorgeschoteld, en ziet hoe vaak moslims op de een of andere manier er feitelijk bij betrokken zijn, of er zonder feitelijke onderbouwing bij worden gesleept, dan is het niet vreemd dat er een beeldvorming ontstaat die 'de moslims' en/of 'de islam' koppelt aan 'terrorisme'. Maar, zoals gezegd, kan het oordeel over wat 'terreur' is en wat niet verschillend zijn. Zo zijn er in de onderzoeksperiode berichten van geweldsplegingen gepubliceerd die 'lijken op terreuraanslagen', maar die in de berichten niet als zodanig werden gekwalificeerd. Het is interessant om een aantal van deze gevallen erbij te pakken en te kijken hoe daarover werd geschreven.

Pawel Adamowicz

Een van die gevallen is de moord op de burgemeester van Gdansk, Pawel Adamowicz. Hij werd op 13 januari tijdens een benefietevenement op het podium neergestoken door een 27-jarige man, en overleed een dag later aan zijn verwondingen. Er verschijnen in de onderzochte periode hierover 13 berichten die spreken over een 'wraakactie', 'steekincident' 'moord', 'moord als gevolg van haat' en 'moordaanslag'. In de berichtgeving is er discussie over de vraag of het een 'politek gemotiveerde moord' was, omdat de aanslagpleger tijdens de fatale daad schreeuwde over de partij 'Burgerplatform' van de burgemeester. Maar dit wordt weersproken door politieke opposenten van de burgemeester, hij zou een 'verwarde crimineel' zijn die lijdt aan een 'psychische stoornis'.

Man rijdt in op mensenmenigte

Een ander incident vindt plaats op oudejaarsnacht in Duitsland, waar 'een man inrijdt' op 'een buitenlandse mensenmenigte'. Volgens getuigen is er 'opzet' in het spel, 'xenofobische uitspraken' zijn gehoord tijdens zijn arrestatie. Hij had mogelijk 'racistische motieven', maar de man leed ook 'mogelijk aan psychische problemen'. Verder wordt 14 keer in de onderzochte periode de aanval [28-11-2018] op de synagoge in Pittsburgh genoemd, waarbij 13 bezoekers worden vermoord. De kranten hebben het over een 'bloedige schietpartij', 'aanslag', 'moordpartij', 'de aanval op een synagoge'⁵, 'antisemitische aanslag'⁶, alleen maar 'Pittsburgh' en wordt de dader 'schutter' genoemd.⁷ In Neurenberg worden [13-12-2019] drie vrouwen neergestoken, ze raken daarbij zwaargewond. 'De 38-jarige Duitser' wordt een paar dagen later opgepakt, 'de messentrekker zwijgt.' Een Belgische 'gele-hesje' wordt doodgereden door een 'Nederlandse chauffeur', de kranten spreken over een 'aanrijding' en 'ongeluk'. Op de laatste dag van de onderzoeksperiode verschijnt het bericht in het AD over 'de schietpartij in Las Vegas' waarbij 58 mensen de dood vonden en 800 mensen gewond raakten: 'De FBI heeft geen duidelijk motief gevonden bij de schutter.'

Het is opvallend dat in deze gevallen waar niet over 'terreuraanslagen' of 'terrorisme' wordt gesproken, de daders allemaal geen moslimachtergrond hebben. Het gaat in deze berichten vaak over 'schietpartijen' gepleegd door 'schutters' die al dan niet lijden aan 'psychische problemen'. Dit terwijl het effect van de daden, onschuldige burgerslachtoffers, niet vallen te onderscheiden van gevallen waarbij wel over 'terreuraanslagen' wordt gesproken. Burgerslachtoffers vallen verder ook bij 'operaties'⁸, 'luchtaanvallen'⁹ of 'bombardementen'.¹⁰ Het dodelijke effect van deze acties is eveneens niet te onderscheiden van wat wel als 'terreuraanslag' wordt gezien, maar niet als zodanig wordt benoemd.

1.6 Who's talking?

In de onderzoeksperiode is ook gekeken hoe vaak 'de moslims' zelf aan het woord komen. Als nieuwsmaker of als vox-pop ('stem van het moslimvolk') in de berichten. Zie tabel 5.

---

⁵ <https://blendle.com/i/de-volkskrant/trump-toont-medeleven-in-pittsburgh/bnl-vkn-20181101-10229998>, <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/het-schrijnende-contrast-tussen-die-ontspannen-familiekiekjes-en-de-reden-waarom-deze-foto-s-in-het-nieuws-komen~b23b111e/>, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/hoe-alt-right-online-jodenhaat-verspreidt~b1714693/>, <https://www.telegraaf.nl/nieuws/2747337/de-wereld-als-een-complot>, <https://blendle.com/i/de-telegraaf/na-serie-aanslagen-zijn-bodyguards-gewild/bnl-telegraaf-20181101-101BG5FL>, 'Jodenhaat komt nu van rechts', Telegraaf, 28-1-2019), <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/11/01/trumps-tirades-komen-uit-millers-pen-a2753598>, <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/11/02/verkiezingskoorts-in-vs-stijgt-naar-een-kookpunt-a2753806>, <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/11/05/pas-op-met-sluipende-gedachteloosheid-a2753879>, <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/12/28/op-zoek-naar-de-gedachtenpolitie-a3127201>

⁶ <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/de-haat-tegen-de-ander-ligt-altijd-op-de-loer~bbd1d71e/>

⁷ <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/-met-donald-trump-hebben-we-het-conservatisme-gekregen-waarop-de-republikeinen-al-die-jaren-hebben-gewacht~b5870508/>, <https://blendle.com/i/de-volkskrant/een-zorgwekkend-nieuw-internet-antisemitisme/bnl-vkn-20181119-10289039>, 'Synagoge-schutter beging 44 misdaden', AD, 1-11-2018, p.2

⁸ <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/israelische-militair-en-hamas-strijders-omgekomen-bij-mislukte-geheime-missie-in-gaza~b6da3764/>

⁹ <https://www.telegraaf.nl/nieuws/2852668/afghaanse-familie-uitgerooid-na-luchtaanval>

¹⁰ <https://www.ad.nl/buitenland/nederlandse-bombardementen-irak-en-syrie-onschuldigen-stierven-bij-2500-missies~ae4ecd8c/>

Volkskrant	Telegraaf	AD	NRC
'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 53 = 45,7%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 24 = 26,1%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 9 = 25,7%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 32 = 24,1%
'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 63 = 54,3%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 68 = 73,9%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 26 = 74,3%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 101 = 75,9%
Totaal aantal mensen gehoord: 116	Totaal aantal mensen gehoord: 92	Totaal aantal mensen gehoord: 35	Totaal aantal mensen gehoord: 133
'Moslim-nieuwsmakers': 10 = 6,8%	'Moslim-nieuwsmakers': 1 = 0,98%	'Moslim-nieuwsmakers': 0 = 0%	'Moslim-nieuwsmakers': 12 = 7,4%
Niet-moslim nieuwsmakers: 136 = 93,1%	Niet-moslim nieuwsmakers: 101 = 99,0%	Niet-moslim nieuwsmakers: 80 = 100%	Niet-moslim nieuwsmakers: 150 = 92,6%
Totaal aantal nieuwsmakers: 146	Totaal aantal nieuwsmakers: 102	Totaal aantal nieuwsmakers: 80	Totaal aantal nieuwsmakers: 162

Tabel 5: Cijfers over de achtergrond van de betrokkenen bij het nieuws over terreurberichtgeving

In tabel 5 is te zien dat het 'terreurnieuws' (wat dus vooral 'moslimterreur' is) in de onderzochte kranten voor het leeuwendeel is gemaakt door journalisten, columnisten of opinieschrijvers met - voor zover bekend - een niet-islamitische achtergrond. Er is wel een duidelijk verschil tussen de Volkskrant en NRC aan de ene kant en de Telegraaf en het AD aan de andere kant. Bij de NRC en de Volkskrant zijn respectievelijk 10 en 12 nieuwsmakers met een mogelijke moslimachtergrond betrokken. Bij de Telegraaf en het AD is dat respectievelijk 1 en niemand. Wat betreft de aanwezigheid van mensen met een mogelijke moslimachtergrond als 'experts', 'geïnterviewden' of vox-pop in de verhalen, ligt de representatie hoger. Het hoogst bij de Volkskrant, en bij de andere kranten ongeveer een kwart van alle betrokkenen. Ook hierin domineren de niet-islamitische stemmen.

Als de cijfers uit tabel 5, die gaat over 'moslimbetrokkenheid' (in hoeverre nieuwsmakers met een moslimachtergrond het nieuws hebben geschreven, of betrokken zijn geweest als partij die is gehoord) in het nieuws, naast cijfers worden gelegd uit tabel 2 die gaat over de percentage moslimassociatie bij terreurberichtgeving per krant, dan lijkt er een correlatie te liggen tussen 1) de mate van moslimbetrokkenheid bij de berichtgeving over terreur en 2) de mate van moslimassociatie bij terreurberichtgeving. De moslimassociatie met terreur is relatief hoger bij kranten waar relatief minder mensen met een mogelijke moslimachtergrond betrokken zijn bij het nieuws als nieuwsmaker of als 'gehoorden': de Telegraaf en het AD. Deze kranten zijn ook sensationeler in hun taalgebruik over moslimterreur, zoals uit de quotes aan het begin van het hoofdstuk ook blijkt.

exporteren van
uitvoervergunning weigeren voor

termijn veertien miljoen mensen, de
doer inzetten.

BAS VAN DER SCHOT

7-1-2018

Schot

2. Wij-Zij denken

- ‘In het begin was de liefde wederzijds, al waren er EU-landen die het maar niks vonden dat de ‘christelijke’ EU werd uitgebreid met het islamitische Turkije.’ - **AD, 14-11-2018**
- ‘Moslims moeten begrijpen dat zij zich moeten aanpassen aan Canada en zijn gewoontes, zijn tradities en zijn manier van leven. Het moet hen duidelijk worden dat Canadezen geen racisten noch xenofoben zijn.’ - **28-11-2018, Telegraaf**
- ‘Die Van Baburen schilderde in hetzelfde jaar ook een juweel van een bordeelscène, De Koppelaarster. Eveneens een luitspeelster. Maar dan met een décolleté zo diep dat iedereen aanvoelt hoe beroerd dat harmonieert met de schotelantennes en de hoofddoeken hier. We vermijden een vitaal stuk cultuur uit angst voor lange islamtenen. Dat is kwalijk.’ - **NRC, 7-12-2018**
- ‘Met ratio, rust en degelijkheid hebben Europeanen een kalm continent weten te stichten waar de rede regeert. De Europeanen hebben uiteraard dezelfde gevoelens als de schreeuwers in Pakistan. Maar hier raakt men niet in de ban van de hysterie. In de loop der eeuwen is de Europeaan getransformeerd naar de mens die de emoties en de hartstochten probeert te duiden alvorens tot handelen over te gaan.’ - **Volkskrant, 13-11-2018.**

2.1 Inleiding

Vergeleken met het vorige hoofdstuk over ‘terreur’ is ‘wij/zij denken’ (‘othering’) een veel abstracter fenomeen dat moeilijker te operationaliseren is. Het gaat hierbij om berichtgeving met, in meerdere of mindere mate (afhankelijk van de krant), expliciete en impliciete ideeën en aannames over een verondersteld ‘wij’ dat vaak wordt gedefinieerd als ‘het westen’, ‘de joods-christelijke cultuur’ of ‘Europa’, dat ‘modern’, ‘vrij’ en ‘seculier’ is met bijbehorende ‘democratische waarden’.

Hiertegenover worden ‘de moslims’ en/of ‘de islam’ geplaatst die een ‘bedreiging’ vormen met ‘haatimams’, ‘dubbele loyaliteiten’ en ‘islamisering’. ‘De moslims’ worden via ‘weekendscholen’ en ‘door het buitenland gefinancierde moskeeën’ beïnvloed, waardoor ‘zij’, ‘allochtonen’, niet ‘aanpassen’ in ‘probleem’- of ‘achterstandswijken’.

In berichtgeving met een sterk ‘wij-zij gehalte’ komen bewuste en onbewuste overtuigingen over wie ‘Nederlanders’ zijn en wat ‘Nederland’ is, en wie juist niet, impliciet en expliciet naar voren. In die zin is het uitsluitend nieuws, met polariserende termen, ideeën en aannames over ‘de moslims’ en/of ‘de islam’. Zoals gezegd, is deze verdeling in ‘wij’, ‘de Nederlanders’ en ‘zij’, ‘de moslims’ en/of ‘de islam’ in verschillende vormen en mate aanwezig in alle kranten.

Om enige grip te krijgen op het materiaal dat hierover is verzameld, is in paragraaf 1 een framingsmatrix opgenomen met de belangrijkste uitingvormen van uitsluitend nieuws over ‘de moslims’ en/of ‘de islam’. Naar aanleiding van dit verdelingsframe worden een tweetal ‘typerende’ berichten uitgelicht in paragraaf 2. En ten slotte zal ook in dit hoofdstuk gekeken worden naar wie dit soort nieuws heeft gemaakt.

2.2 De 'wij-zij' verdelingsmatrix

In tabel 1 uit de inleiding was al te lezen dat 'verdelend nieuws' het vaakst voorkomt in de Telegraaf, gevolgd door het AD, de Volkskrant en het minst in de NRC. In tabel 6 is de berichtgeving die aan die verdeling ten grondslag ligt gedestilleerd in een viertal kernthema's: 'de islam' als 'bedreiging' voor het 'vrije westen', het gebruik van 'uitsluitende termen', de 'loyaliteitsdiscussie' en berichtgeving waarin 'de moslims' en/of 'de islam' worden geassocieerd met 'mislukte integratie' en 'probleem'. Zie tabel 6 [volgende pagina].

Telegraaf (15%, wij/zij berichtgeving)	AD (12,2% wij/zij berichtgeving)	Volkskrant (8,4% wij/zij berichtgeving)	NRC (7,8% wij/zij berichtgeving)
<p>Rationele, vrije, christelijke westen/onvrije islam Islamisering (20x): 3%</p> <p>onderdrukkende moskee, achtergebleven islam (3), 'westerse capitulatie', 'domineren over joden en christenen', 'goedgelovige westen', 'naïef christelijk meisje', 'maar met objectiviteit en rede kun je in Pakistan alleen terecht als je mazzel hebt', 'niet Marokko hier, In Nederland is iedereen gelijkwaardig', 'gebrek aan vrijheid, secularisme, islamitische dictatuur', 'intolerant islamitisch land', 'waarden komen onder druk te staan door islamitische culturen', 'vrijheid en vrede geen vanzelfsprekendheid, democratische structuren van het westen verzwakt door immigratie', 'het christelijke karakter van kerstevenementen'</p>	<p>Rationele, vrije, christelijke westen/onvrije, onderdrukkende islamisering (12x): 2,1%</p> <p>'In Nederland, vrijheid van meningsuiting', 'de westerse democratie', 'geniet van de vrijheden van dit land', 'Europa superieur', 'onze vrijheid netflix' 'intolerante moslims', 'al 1400 jaar dezelfde dingen, christenen en joden slecht behandeld', 'expansiedrift Denk', 'te verwesterd om terug te keren', 'minderheden beginnen Nederland te regeren'</p>	<p>Rationele, vrije, christelijke westen/onvrije, onderdrukkende islamisering (19x): 2,4%</p> <p>'westerse vrijheid' 'wie moet zich aan wie aanpassen', 'individuele vrijheid', 'vrijere kleding', 'Nederlandse waarden', 'homofobie beleden in moskeeën', 'democratische traditie/westen' 'de islam roept op tot narigheid/salafisme', 'vaste meningen/uitsluitingsmechanisme vanuit de gedwongen islam', 'islamisering', 'bedreiging', 'verandering' 'voortdurend botsende culturen tussen westen en islam'</p>	<p>Rationele, vrije, christelijke westen/onvrije, onderdrukkende islamisering (16x): 2,4%</p> <p>'islamisering', 'naïeve westen', 'dreiging uit niet-westerse hoeken', 'fanatisme', 'moderne, westerse landen, illiberale non-westen', 'voorbij gestreefd door Turken & Marokkanen', 'ontvoogding van progressieve initiatieven— olifantjes in het huis van de islam', 'journalistiek als product van de moderne westerse samenlevingen', 'Eurabië', 'islamisering van Turkije', 'religie van oorlog', 'islamitische president Frankrijk Houlebecq' (2), 'onderwerping van joden en christenen in de gevangenis lectuur', 'islamisering Indonesië', 'overheersing door de islam, van alle kanten onder vuur', 'naïeve journalist'</p>
<p>Uitsluitende termen (20): 3%</p> <p>'allochtonen' (10), 'haatprekende imams' (6) 'ultraconservatie moslimzee', 'knuffelmarokkaanse', 'jihadvriendje', 'jihadliefje'</p>	<p>Uitsluitende termen (10): 1,7%</p> <p>'Haatimam', 'bloeddorstige extremisten', 'zwetende baardmannen', 'fanatici', 'allochtonen' (3), 'in Nederland geboren, maar een niet-westerse</p>	<p>Uitsluitende termen (10): 1,3%</p> <p>'jihadi's en haatimams'(2), 'pleur op', 'kutmarokkaantjes', 'mocró' 'knuffelcrimineel', 'kakerlak', 'allochtoon', 'moslimknuffelaar', shariadriehoek</p>	<p>Uitsluitende termen (6): 0,9%</p> <p>'lange islamtenen, hoofddoekjes en schotelantennes', 'Bij Turken en Marokkanen is dat anders', 'allochtone hoek', 'allochtone</p>

	achtergrond', 'thuiskalifaatjes' 'Rot toch op, dat kwam uit mijn tenen', 'pleur op', 'buitenlander', 'achterlijke cultuur'		relshoppers', 'haatimam', 'buitenlandse caissière'
Loyaliteitsdiscussie (12x): 1,8% Nederland of Turkije (2), Turkse weekendscholen, wantrouwen, Turkije niet bij de EU (2), Nederland is voor Turken hun thuisland, dubbele nationaliteit, intrekking Nederlanderschap, Geen Nederlander meer, 'de Turkse bewoner' (2), buitenlandse achtergrond	'mislukte integratie' (8): 1,4% zelf-segregatie, criminele wijken, 'hier moet je werken', 'leer de taal, doe mee!', 'probleemleerlingen', 'multiculturele kritiek', 'Aboutaleb is het gelukt', 'diversiteitspropaganda'	'Mislukte integratie' (10): 1,3% 'achterstandswijk' 'probleemwijken', 'getto's' 'Poelenturk', 'overlast hangjongeren', 'multiculturele samenleving mislukt', 'mislukte integratie', 'dwingende integratie', 'minderheden integreren', 'multiculturele onvrede' (5)	Loyaliteitsdiscussie (5): 0,7% 'Turkse weekendscholen, buitenlandse invloed', 'buitenlandse inmenging moskeeën', 'lange arm van erdogan', 'dubbele nationaliteiten', 'Aboutaleb moskee buitenlandse financiering', 'intrekking nationaliteit'
'mislukte integratie' (11x): 1,6% multiculturele wijk, bedreigd door multiculturalisme, parallelle gemeenschappen, integratie rond als moslims hier begraven worden, Vogelaarwijk, achterstandswijk, 'doe je best, kom op', 'kijk naar Aboutaleb, het kan'	Loyaliteitsdiscussie (4): 0,7% 'even klaar met Turkije', 'niks te zoeken in Turkije als geboren Rotterdammer', 'buitengrens Europa, bij Turkije', 'intrekking Nederlanderschap'	Loyaliteitsdiscussie (9): 1,1% 'Turkije mag geen lid van de EU worden', 'vijand', 'Midden-Oosten vijandig', 'Marokkaan of Nederlander?' 'intrekking Nederlanderschap', 'kalifaatkinderen'	'Mislukte integratie' (4): 0,6% 'integratie Somaliërs ambachtsmensen, lager beroepsonderwijs', islam en integratie nou eenmaal de meest polariserende thema, 'Druk op wijken, geen racisme SP', probleemwijken, dubbel bestraffen
TOTAAL 673 berichten over moslims	TOTAAL 573 berichten over moslims	TOTAAL 783 berichten over moslims	TOTAAL 669 berichten over moslims

Tabel 6: De 'wij-zij' verdelingsmatrix afgeleid uit de inhoudsanalyse in de periode 1-11-2018, t/m 31-1-2019

Uit de framingsmatrix wordt duidelijk dat in De Telegraaf:

1. 'de islam' het vaakst als een 'bedreiging' wordt gezien voor de 'vrije, seculiere traditie' in 'het vrije westen',
2. het gebruik van verdelende termen als 'haatimam', 'allochtoon' of 'knuffelmarokkaan' het hoogst is,
3. het vaakst over 'de moslims' en/of 'de islam' in termen van 'mislukte integratie' en 'disloyaliteit' wordt gesproken.

Wat verder opvalt is dat over 'de islam' en/of 'de moslims' in de Volkskrant en NRC, al is het verschil gering, vaker dan in het AD wordt bericht in termen van 'bedreiging' voor de 'democratische' en 'moderne traditie' in 'het westen'. Ook wordt in de Volkskrant relatief vaker dan in het AD de loyaliteit van 'de moslims' bediscussieerd. In de NRC gebeurt dit het minst in de onderzochte periode. Ook scoort de NRC het laagst wat betreft het gebruik van uitsluitende termen.

2.3 Polariserende berichten (1)

Hoe ziet zo'n verdelend bericht er uit? De column 'Sociale cohesie wordt bedreigd' (4-1-2019, Telegraaf, p.20) van de journalist Wierd Duk kan als voorbeeld dienen van waar 'polariserende framing' plaatsvindt. De column gaat over de groei van de Nederlandse bevolking. Dat gebeurde voor het derde jaar op rij met zo'n 100.000 inwoners, in grote mate (88.000) veroorzaakt door immigratie. 'Als dit zo doorgaat, wonen er in Nederland in 2100 bijna 24 miljoen mensen', haalt Duk de cijfers van de demografen Jan van de Beek en Jan Latten aan, en hij vervolgt: 'In Den Haag schrokken ze zo van de prognose dat besloten werd een staatscommissie Bevolking in te stellen. Die moet onderzoeken wat de gevolgen zijn voor de verzorgingsstaat, de infrastructuur, de zorg en de sociale cohesie.' Verwijtend zegt hij dat 'we ons decennialang niet hebben bekommerd over de toekomstige samenstelling van de Nederlandse bevolking', omdat er een 'politiek-correcte taboe' op de vraag naar 'wenselijkheid van immigratie' zou heersen. En dan het volgende stuk:

De toenemende verscheidenheid van de bevolking bemoeilijkt het samenleven in stedelijke wijken. Segregatie is daar al lang werkelijkheid. Een belangrijke olifant in de kamer is de islam. Moslims huwen zelden buiten de eigen kring en ook jonge generaties Turken en Marokkanen – de grootste islamitische migrantengroepen – identificeren zich grotendeels met het land van herkomst, slechts een gering deel (iets meer dan 10%) met Nederland. Op de vraag hoe wij deze populaties ertoe brengen om zich in de eerste plaats loyaal te voelen aan Nederland, heeft niemand een overtuigend antwoord. Inmiddels is er nog meer immigratie, ook uit moslimlanden. Zullen zij zich ooit Nederlander voelen?

Afgezien van de vraag in hoeverre de identificatiecijfers kloppen die worden gepresenteerd over 'Turken' en 'Marokkanen', zijn er aantal punten te maken over de verdeling die hier plaatsvindt.

1. 'Turken' en 'Marokkanen' wonen in Turkije en Marokko. In Nederland wonen voornamelijk Turkse en Marokkaanse Nederlanders, of Nederlanders met een Turkse en Marokkaanse achtergrond.
2. Hoewel segregatie in grote steden inderdaad problematisch kan zijn, is de eenzijdige problematisering vanwege 'de islam', 'moslims die zelden buiten de eigen kring huwen' en

‘identificatie met het land van herkomst’ opvallend. Meerdere partijen zijn nodig om te segregeren.

3. De dwingende prioritering van Nederland voor specifiek ‘deze populaties’. Kennelijk is er geen ruimte voor multi-loyaliteit, hetgeen ondermijnend is voor de vrijheidsdiscoursen (die nota bene in het wij-zij frame als typisch westers fenomeen naar voren komt).
4. Ook worden ‘Turken’ en ‘Marokkanen’, niet meegenomen in de ‘wij’ die Duk in deze quote bezigt: ‘op de vraag hoe ‘wij’ deze populaties ertoe brengen zich in de eerste plaats loyaal te voelen aan Nederland, heeft niemand een overtuigend antwoord.’ Uit wie bestaat deze exclusieve ‘wij’, en vanuit welke principe wordt vanuit deze groep ‘het recht’ geclaimd om ‘deze populaties’ Nederlandschap bij te brengen? En is dat principe ook grondwettelijk vastgelegd?

2.4 Polariserende berichten (2)

Uitsluitende formuleringen komen niet alleen in De Telegraaf voor. Ook in het opiniestuk ‘Neem Zwarte Piet voorstanders serieus’ (24-11-2018, Peter Giesen) in de Volkskrant lijken dezelfde exclusieve mechanismen in actie. Hoewel het frappant is dat in een stuk dat over Zwarte Piet gaat ‘de moslims’ erbij worden gehaald, zagen we al eerder (voorbeeld Fatima Elatik over terrorismeberichtgeving) dat dit vaker gebeurt. Maar goed. In dit artikel wordt gepleit voor meer empathie met de ‘witte meerderheidsbevolking’, want die voelt zich aangevallen door de Zwarte Pietdiscussie:

‘Een zelfbewuste minderheid eist haar plaats in de samenleving. Vervolgens voelt de meerderheid zich bedreigd. We zijn geen baas meer in eigen land. Maar wie is dan wel de baas? Worden we geregeerd door een coalitie van moslims en Surinamers?’

Verder in het stuk:

‘Stel je, als gedachtenexperiment, eens voor dat moslims ons zouden verzoeken om tijdens de ramadan niet op straat te eten of te drinken, zouden hippe Amsterdammers dan zeggen: logisch, we moeten rekening houden met jullie gevoeligheden en we ontruimen onze terrassen?’

Er worden in deze quotes nogal wat hypothetische wij-zij situaties gecreëerd. Een ‘coalitie tussen moslims en Surinamers’ tegen de meerderheid, en een dwingend moslimvoorstel aan ‘hippe Amsterdammers’ om tijdens de ramadan niet te eten. Dit roept allerlei vragen op. Om te beginnen welke coalitie tussen ‘moslims’ en ‘Surinamers’? En hoezo kan een ‘hippe Amsterdammer’ niet toevallig ook moslim zijn? Het is duidelijk dat deze polariserende berichten meer zeggen over de belevingswereld van diegenen die het hebben opgetekend dan over diegenen die in het stuk als ‘de moslims’, ‘Turken’, ‘Marokkanen’ of ‘Surinamers’ worden opgevoerd en namens wie ook ‘ideeën’ worden gepostuleerd.

2.5 Who’s talking about us and them?

Het bovenstaande brengt ons bij de vraag wie betrokken was bij berichtgeving met een sterk ‘wij-zij’ gehalte. In tabel zeven is te zien dat ook bij dit onderwerp de stemmen van niet-islamitische nieuwsmakers en experts domineren. In tegenstelling tot wat er in het vorige hoofdstuk is geconstateerd, lijkt een grotere moslimbetrokkenheid bij het nieuws niet ‘automatisch’ te resulteren

in minder negatieve framing. Zo zijn in de Telegraaf relatief vaker (27) dan bij de NRC (11) moslims 'gehoord' in deze periode, en toch ligt het wij/zij denken beduidend hoger in de Telegraaf dan bij de NRC. Dit kan overigens ook op het volgende wijzen: aangezien de NRC het laagst scoort qua wij/zij denken, komen er dus ook minder moslims aan bod die in die termen denken en daarmee het dominante beeld bevestigen. Al met al, stuiten we hiermee op de beperkingen van de kwantitatieve benadering, en is het belangrijk om te waken voor één-op-één koppelingen te maken tussen 'moslimbetrokkenheid' bij het nieuws aan de ene kant en negatieve framing an sich.

Volkscrant	Telegraaf	AD	NRC
'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 27 = 42,2%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 27 = 46,5%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 7 = 35%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 11 = 31,4%
'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 37 = 57,8%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 31 = 53,4%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 13 = 65%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 24 = 68,6%
Totaal aantal mensen gehoord: 64	Totaal aantal mensen gehoord: 58	Totaal aantal mensen gehoord: 20	Totaal aantal mensen gehoord: 35
'Moslim-nieuwsmakers': 5 = 7,2%	'Moslim-nieuwsmakers': 2 = 2,2%	'Moslim-nieuwsmakers': 1 = 1,5%	'Moslim-nieuwsmakers': 4 = 6,8%
Niet-moslim nieuwsmakers: 64 = 92,8%	Niet-moslim nieuwsmakers: 87 = 97,7%	Niet-moslim nieuwsmakers: 64 = 98,5%	Niet-moslim nieuwsmakers: 54 = 91,5%
Totaal aantal nieuwsmakers: 69	Totaal aantal nieuwsmakers: 89	Totaal aantal nieuwsmakers: 65	Totaal aantal nieuwsmakers: 59

Tabel 7: Cijfers over de achtergrond van de betrokkenen bij het nieuws over wij/zij berichtgeving

John

27-11-2018

3. De onvrije moslima

- Natuurlijk mag je een hoofddoekje dragen, maar we accepteren geen Turkse trouwerijen waar een stoet auto's met te hoge snelheid en hard toeterend door de stad rijdt. We treden op als een asielzoeker denkt dat gelijke rechten niet gelden voor zijn vrouw. We blijven hard tegen straatintimidatie met onder meer een sisverbod. - **20-12-2018, Volkskrant**
- Ik ben een rasechte kaaskop en door Lisa kom ik in contact met allerlei culturen. Maar ik moet eerlijk zeggen dat ik Lisa niet als moslim zie, ze is gewoon mijn beste vriendin. Lisa hangt een geloof aan dat veel mensen associëren met terrorisme en vrouwenonderdrukking. Ook met een hoofddoek waren we nog steeds vriendinnen gebleven. Maar ik vind een hoofddoek niet echt bij Lisa's karakter passen. - **24-11-2018, Telegraaf**
- Aboutaleb moet niet alle mannen op het matje roepen. Heb mijn vrouw nooit als bezit beschouwd. De burgemeester wendt zich kennelijk tot moslimmannen die met de Koran in de hand hun eigendomsrecht in de praktijk brengen. - **22-12-2018, AD**
- Churchill beklagde ook het lot van de vrouw in de islamitische wereld. 'Het feit dat in de Mohammedaanse wet elke vrouw het bezit moet zijn van een man – het zij als kind, echtgenote of concubine – zorgt ervoor dat er van de totale afschaffing van de slavernij pas sprake kan zijn als de Islam niet langer een Grote Macht onder de mensheid is.' - **28-12-2018, NRC**

3.1 Inleiding

In het verlengde, of beter gezegd, in het centrum van het 'wij/zij denken' over 'de moslims' en/of 'de islam', ligt hoe de moslimvrouw in de onderzochte kranten **wordt** geportretteerd. De representatie van en de discussie over 'de moslimvrouw' en specifiek daarin 'de ongelijke positie' van 'de moslimvrouw' in 'de islam' is als derde grote thema uit de inhoudsanalyse naar voren gekomen. Vergelijkbaar met 'terreurberichtgeving' – wanneer het over terreur gaat, dan gaat het voornamelijk over moslimterreur -, is te zeggen dat wanneer het over de moslimvrouw gaat, er vooral over 'de onvrije moslima' wordt gesproken. Zoals de quote hierboven van Churchill over de moslimvrouw als 'bezit' ook getuigt, heeft dit discours een lange geschiedenis.

In paragraaf 2 presenteren we de totale cijfers over 'de moslimvrouw' in de onderzochte kranten. Hoe vaak komen issues gerelateerd aan de 'onvrije moslima' aan bod? Maar is dat ook het enige waarover de onderzochte kranten schrijven? In de tweede paragraaf focussen we op de verschillende vormen van 'vrouwenonderdrukking' binnen 'de islam' in de berichtgeving. Ten slotte sluiten we af met cijfers over hoe vaak de moslimvrouw zelf spreekt in de discussie over moslimvrouwen in de onderzochte kranten.

3.2 Moslimvrouwberichtgeving in de vier grootste kranten van Nederland

De toegepaste kwalitatieve en kwantitatieve inhoudsanalyse over 'de moslims' en/of 'de islam' heeft 'de onvrije moslima' als derde grote categorie opgeleverd (zie tabel 1, inleiding). In tabel 8 worden de cijfers over alle berichtgeving over 'de moslimvrouw' in gecategoriseerde vorm weergegeven.

Volkskrant	Telegraaf	AD	NRC
110 berichten over moslimvrouwen	62 berichten over moslimvrouwen	78 berichten over moslimvrouwen	55 berichten over moslimvrouwen
77 berichten over 'ongelijke/onvrije onderdrukte' moslimvrouw = 70%	50 berichten over 'ongelijke/onvrije onderdrukte' moslimvrouw = 80,6%	61 berichten 'ongelijke/onvrije onderdrukte' moslimvrouw = 78%	34 'ongelijke/onvrije onderdrukte' moslimvrouw = 61,8%
12 berichten over 'emancipatie' moslimvrouwen = 10,9%	4 berichten over 'emancipatie' moslimvrouwen = 6,5%	4 berichten over 'discriminatie tegen moslimvrouwen' = 5,1%	6 berichten over discriminatie van moslimvrouwen = 10,9%
6 berichten over 'discriminatie tegen moslimvrouwen' = 5,5%		2 berichten over 'emancipatie' moslimvrouwen = 2,6%	5 berichten over 'emancipatie' moslimvrouwen = 9,1%

Tabel 8 met typen 'moslimvrouwberichtgeving per krant, na inhoudsanalyse in de periode 1-11-2018 t/m 31-1-2019

Zoals gezegd, gaat het vooral over de 'onderdrukte', 'ongelijke' en 'onvrije' moslima wanneer er over moslimvrouwen wordt gesproken in de onderzochte kranten. Relatief het vaakst in De Telegraaf en het AD, met rond de 80% van alle berichtgeving, gevolgd door de Volkskrant (70%) en de NRC (61,8%). Een tweede onderwerp dat aan bod komt is geclassificeerd als 'emancipatie van moslimvrouwen', waarmee berichtgeving over bijvoorbeeld de verkiezing van moslima's (Ilhan Omar, Rachida Tlaib) in het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden wordt bedoeld. Dit soort nieuws kreeg de meeste aandacht in de Volkskrant en de NRC, het minst in de Telegraaf en het AD.

Een derde geïdentificeerde categorie over moslimvrouwen is berichtgeving over 'discriminatie van moslimvrouwen'. Het gaat hierbij om berichtgeving over gediscrimineerde moslimvrouwen, in die zin dat het om discriminatie gaat, zonder de discussie over 'ongelijke/onvrije/onderdrukte positie van de moslimvrouw in de islam'. Een voorbeeld van bericht dat onder 'discriminatie moslimvrouwen' is geschaard, is het nieuws over een man die niet bij een caissière met een hoofddoek wil afrekenen, die hij omschreef als 'buitenlander'.¹¹ De meeste aandacht voor dit soort nieuws komt van de NRC, de Volkskrant en het AD. De Telegraaf heeft in de onderzochte periode niet over 'discriminatie van moslimvrouwen' bericht.

3.3 Boerka's en niqab's

Waar gaat het dan specifiek over bij berichtgeving die te categoriseren valt als 'de onvrije moslima'? Het leeuwendeel van de berichten (meer dan de helft van de berichten in de Volkskrant en Telegraaf,

¹¹ <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/01/28/hij-voelde-zich-klein-gemaakt-aan-de-kassa-a3651942>

en ook het grootste issue in het AD en de NRC) gaat over 'de boerka', 'hoofddoekjes' en andere vormen van 'gesluisdheid'.

De bijbehorende discussie is te typeren met de vraag of 'gezicht'- en/of 'hoofdbedekking' wel past bij 'onze samenleving' en wat voor indruk deze 'onderdrukkende symbolen' van 'de islam' over 'onze vrouwen' oproepen. De berichtgeving hierover bereikte een piek toen burgemeester Femke Halsema zei dat er in Amsterdam 'geen prioriteit' zou worden gegeven aan de handhaving van 'het boerkaverbod'. Daar reageerden heel veel mensen op, bijvoorbeeld PVV-senator Alexander van Hattem in de Volkskrant:

'Een vrouw in een boerka is een verschrikkelijk, middeleeuws, gezicht. In haar ontoegankelijkheid straalt zij een onverbiddelijke boodschap uit: ik doe niet mee, ik wijs jullie af. Een middelvinger naar de westerse samenleving'.

Afgezien van de berichtgeving naar aanleiding van het boerkaverbod, is de portrettering van de moslimvrouw als 'onvrij' een terugkerende thema. Ook in het stuk 'De grote verdwijning' (26-1-2019, Volkskrant) van de journaliste Ana van Es komt dit uitgebreid aan de orde. Van Es beschrijft in een verhalende reportage de rauwe onderdrukking van moslimvrouwen in Jemen vanuit haar persoonlijk perspectief. Het stereotyperende in dit verhaal zit vooral in het oriëntalistische taalgebruik. Ook de wijze waarop dit verhaal wordt aangekondigd roept allerlei vragen op. Dat begint al bij de gebruikte kopjes en vormgeving.

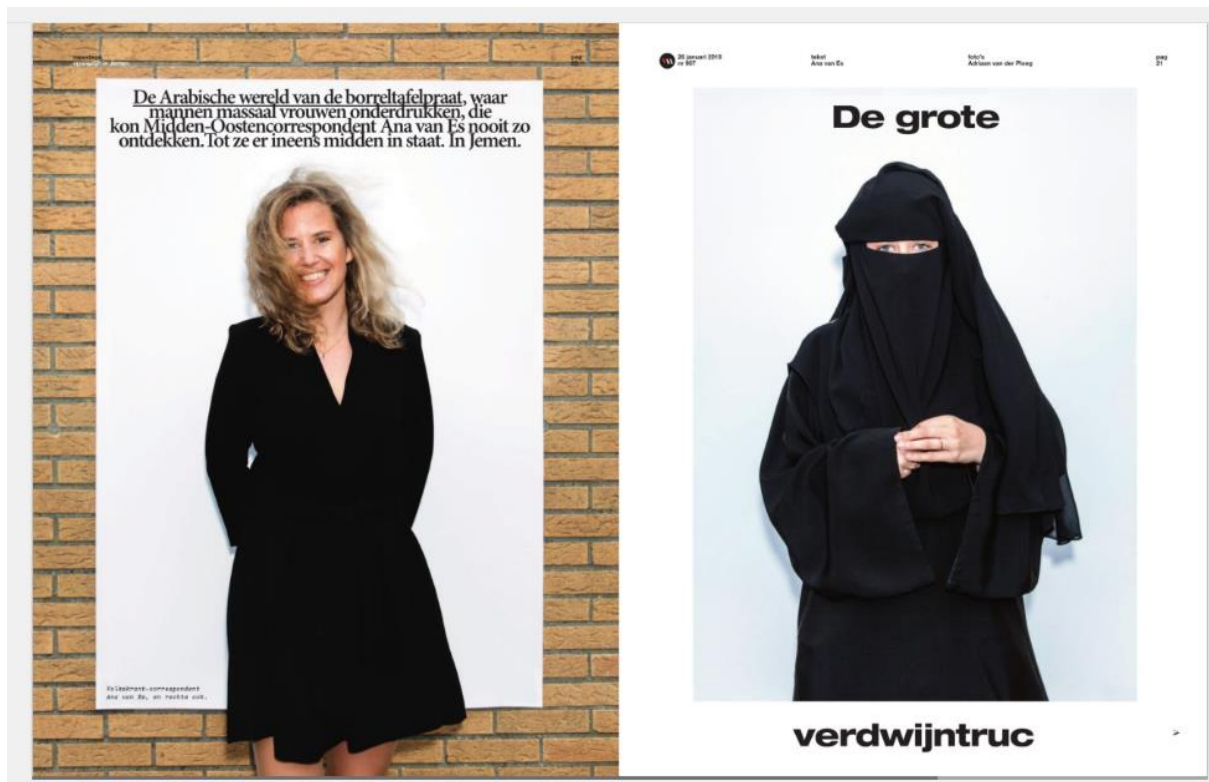

'Vrouw in Jemen' is het kopje, met op de achtergrond Ana van Es in een niqab. En daaronder: 'Alles is hier anders dan wij hier denken'. Het 'wij-zij' frame is ook aanwezig in de tweede aankondiging door de redacteur van VK Magazine op de volgende pagina:

Van Es is een meeslepende schrijver en brengt in haar verhalen een gebied tot leven dat zich meestal aan ons blikveld onttrekt (ze werd niet voor niks in 2017 genomineerd voor journalist van het jaar). Zo ook in het stuk dat ze voor ons maakte. Zonder te veel weg te geven: Van Es (vrouw, jong, westers) komt in een nogal penibele situatie terecht in een Jemenitische kazerne vol rebellen.

Uiteindelijk aangekomen bij het desbetreffende artikel treffen we een spread aan met twee foto's waar Van Es in het ene geval losjes is gekleed en bij de andere in niqab is te zien.

De reportage wordt als volgt ingeleid:

'De Arabische wereld van de borreltafelpraat, waar mannen massaal vrouwen onderdrukken, die kon Midden-Oostencorrespondent Ana van Es nooit zo ontdekken. Tot ze er ineens midden in staat, in Jemen.'

Vervolgens vallen er om de haverklap uitspraken waar eigenlijk alle tot nu toe behandelde frames (terreur, wij-zij denken, vrouwenonderdrukking) in samenkomen. Een aantal passages achter elkaar:

Maar soms is het juist lastig om als vrouw journalist te zijn in een Arabisch land. Bijvoorbeeld als je je slaapzak uitrolt in een legerhoofdkwartier waar geen lokale vrouw zich ooit zal wagen. Tussen mannelijke strijders die na een lange dag vechten vanzelfsprekend zin hebben in een verzetje. Die

veronderstellen dat westerse vrouwen geen moraal hebben, maar wel altijd zin. Aarzelend stap ik daarom de Al Maliqiah-kazerne in Mokka binnen. Wat staat me hier te wachten?

'Welkom, welkom,' zegt de beheerder op dit moment nog. Hij is zo religieus dat hij me niet aankijkt. Tijdens de gezamenlijke maaltijd blijft de beheerder oogcontact mijden op een manier die zelfs in conservatief Jemen opvalt. Waarom doet hij dat? Mijn uiterlijk zal hem vast niet verleiden. Mijn gezicht, het oorlogszand nog in mijn wenkbrauwen, zit ingepakt in een hoofddoek die geen plukje haar laat zien. Verder draag ik een zwarte abaya, het lange vrouwengewaad vol witte zweetkringen van het kogelwerende vest dat ik er eerder die dag overheen heb gedragen. Ach, de beheerder zal wel gewoon lid zijn van een zware moskee.

Hij richt zich tot de mannen in mijn gezelschap: mijn chauffeur en fixer. 'Zij is een vrouw. Zij kan hier niet blijven slapen.' Een vrouw in een kazerne vol mannen, dat is haram, zondig. Wat dachten we anders? Gelukkig heeft hij een geschikt logeeradresje achter de hand. 'De salafistische buurman.'

In een scene waarvan je in een film zou zeggen: nu wordt het goedkoop, staat hij daar ineens, hier in de kazerne. De salafistische buurman. Qua uiterlijk is hij een dubbelganger van Osama Bin Laden: grijze pluisbaard, een lange dishdasha, het traditionele witte gewaad voor Arabische mannen. Op zijn heup draagt hij een zwart pistool. Hij blijkt in het geheel geen buurman. Hij woont in een ander deel van Mokka... Vanachter zijn grijze baard maakt hij een opmerking die alles op scherp zet. 'Mijn twee echtgenotes zijn vannacht niet thuis.'

Zelf ben ik opgegroeid in Drenthe, Nederland. Daar doen we dingen anders. Mijn Nederlandse logica is dat je nooit bij enge mannen in de auto moet stappen, zeker niet als ze qua uiterlijk op Osama Bin Laden lijken en hun twee echtgenotes van huis zijn.

En zo gaat het fascinerende en spannende verhaal door, vol met opmerkingen die een bepaald beeld neerzetten over 'ons' de 'westerlingen' en wat dan 'de Arabische wereld', 'de islam', 'de moslims' en 'de moslimvrouw' moeten voorstellen. Het positieve zelfbeeld wordt voortdurend in comparatieve bevestiging met negatieve associaties die worden getroffen in een land als Jemen. Zo komen al deze parafrases van het verhaal bovenop de berichten die dag in dag uit al over 'de moslimvrouw' verschijnen.

Maar, het zou van cherrypicking getuigen om het stuk van Van Es op deze manier af te serveren. In het stuk schetst Van Es namelijk ook een ander beeld. Ze schrijft bijvoorbeeld ook:

'Nu zult u mij niet horen zeggen dat het met de emancipatie lekker loopt in de Arabische wereld, maar zo grof als wij het vanuit de Nederlandse leunstoel voorstellen, heb ik het in twee jaar Midden-Oostenverslaggeving zelden aangetroffen. Niet in Syrië. Niet in Irak. Niet in Libië. In al die landen kan ik als vrouw in elk geval zonder gedoe werken.'

Van Es schrijft enerzijds dat ze voor het eerst sinds haar correspondentenschap in het 'Midden-Oosten' klassieke vooroordelen bevestigd ziet, maar ze doet vervolgens ook verslag van vrouwen die leidinggeven en voert gesprekken met onder andere zakenvrouwen en met vrouwenactivisten.

Meerdere malen in het verhaal geeft ze aan dat haar eigen vooroordelen in Jemen steeds schuiven. Het bespreken van de penibele situatie van de vrouwen in Jemen met deze context erbij, maken het beeld minder dramatisch. Het is alleen dat deze context ondergesneeuwd raken door de storende oriëntalistische stijl met daarin plaats voor 'een westerse logica', waar 'we' dingen 'anders doen'.

3.4 Wie praten er over 'onvrije moslima's'?

Nu we een algemene impressie hebben van berichtgeving 'over' moslimvrouwen, stellen we de vraag of er ook berichtgeving over moslimvrouwen door moslimvrouwen zelf is gemaakt, of dat moslimvrouwen daar aan hebben bijgedragen. In tabel negen zijn de cijfers opgenomen. Het plaatje is niet veel anders dan in de vorige twee hoofdstukken. Niet-islamitische stemmen domineren als nieuwsmakers bij berichtgeving over moslimvrouwen. Bij de Telegraaf en het AD is de representatie van moslimvrouwen als nieuwsmakers in beide gevallen 0. Moslimvrouwen als expert of vox-pop komen ook het minst voor bij deze twee kranten. De moslimstem als expert en vox-pop is wel evenwichtiger verdeeld bij de Volkskrant en de NRC. Daar zijn ook moslimvrouwen betrokken als nieuwsmakers bij berichtgeving over moslima's. Als deze cijfers naast de cijfers uit tabel 8 worden gelegd, dan valt het op dat de kranten die het vaakst moslimvrouwen associëren met 'onderdrukt' en 'onvrij', de Telegraaf en het AD, het minst moslimvrouwen hebben betrokken in de berichtgeving. Bij kranten die moslimvrouwen meer aan het woord laten, de NRC¹² en Volkskrant, is de negatieve framing minder. Hoewel we in het vorige hoofdstuk hebben gezien dat voorzichtigheid geboden is bij één-op-één conclusies over moslimbetrokkenheid en negatieve framing, lijkt nul representatie van moslimvrouwen als nieuwsmakers en respectievelijk 16,3% (Telegraaf) en 9,6% (AD) representatie van moslimvrouwen in het nieuws erg weinig om nieuws te maken over moslimvrouwen.

Volkskrant	Telegraaf	AD	NRC
'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 52 man: 26 = 27,1% vrouw: 26 = 27,1%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 14 man: 6 = 12,2% vrouw: 8 = 16,3%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 12 man: 7 = 13,5% vrouw: 5 = 9,6%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 37 man: 17 = 26,6% vrouw: 20 = 31,3%
'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 44 man: 23 = 24% vrouw: 21 = 21,9%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 35 man: 17 = 34,7% vrouw: 18 = 36,7%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 40 man: 24 = 46,1% vrouw: 16 = 30,7%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 37 man: 19 = 29,7% vrouw: 18 = 28,1%
Totaal aantal mensen gehoord: 96	Totaal aantal mensen gehoord: 49	Totaal aantal mensen gehoord: 52	Totaal aantal mensen gehoord: 64
'Moslim-nieuwsmakers': 16 man: 6 = 5,6% vrouw: 10 = 9,3%	'Moslim-nieuwsmakers': 1 man: 1 = 2,6% vrouw: 0	'Moslim-nieuwsmakers': 1 man: 1 = 2,4% vrouw: 0	'Moslim-nieuwsmakers': 5 man: 3 = 5,4% vrouw: 2 = 3,6%
Niet-moslim nieuwsmakers: 92 man 56 = 51,8% vrouw 36 = 33,3%	Niet-moslim nieuwsmakers: 37 man 24 = 63,2% vrouw 13 = 34,2%	Niet-moslim nieuwsmakers: 40 man 22 = 53,7% vrouw 18 = 43,9%	Niet-moslim nieuwsmakers: 40 man 35 = 62,5% vrouw 16 = 28,6%
Totaal aantal nieuwsmakers: 108	Totaal aantal nieuwsmakers: 38	Totaal aantal nieuwsmakers: 41	Totaal aantal nieuwsmakers: 56

Tabel 9: Cijfers over de achtergrond van de betrokkenen bij het nieuws over moslimvrouwen

¹² <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/11/30/ik-ben-sociaal-daarom-houden-ze-van-me-a2860845>

4. De moslim als (ongewenste) immigrant

- Voor de economische gelukszoekers opteer ik voor een versoepeld Australisch model. Je bent welkom als je vooraf een baan en huisvesting geregeld hebt. Gedurende de eerste vijf jaar van het verblijf mag je geen beroep doen op sociale voorzieningen. Dan vermijd je ook de huidige situatie waarin een overgrote meerderheid van de Somaliërs na vijf jaar nog in de bijstand zit...We kunnen niet alle ellende in de wereld oplossen. - **26-1-2019, Volkskrant**
- De grote stromen migranten uit Syrië en Afrika leiden tot onzekerheid en wantrouwen. Veel Nederlanders zijn barmhartig en gunnen echte vluchtelingen opvang. Niet alle vluchtelingen zijn echter op de vlucht voor oorlog of geweld, maar op zoek naar een beter leven...terwijl Nederlanders vaak alle zeilen moeten bijzetten om de zorgpremie, de huur of voedingsmiddelen te kunnen betalen. - **3-11-2018, Telegraaf**
- Hundreds have died in terrorist attacks since 2015. But Verhofstadt says we dont have a migration crisis. - **AD, 31-1-2019**
- Dit jaar vielen tot nu toe 1.989 doden bij de oversteek van de Middellandse Zee. Vorig jaar waren dat er tot nu toe 2.960. De laatste grote ramp vond op 22 oktober plaats toen een boot met 34 mensen aan boord kapseisde voor de kust van het Turkse Bodrum. De meeste opvarenden konden worden gered, maar er vielen minimaal drie minderjarige slachtoffers. Twee Palestijnse kinderen en een Somalisch kind stierven in het ziekenhuis van Bodrum. Zo'n 27 procent van de dodelijke slachtoffers dit jaar is minderjarig. - **NRC, 7-11-2018**

4.1 Inleiding

Na 'terreur', 'de islamitische ander' en 'de onvrije moslima' worden 'de moslims' het vaakst in verband gebracht met 'ongewenste immigratie' naar Nederland en Europa. In de berichtgeving hierover komen moslimmigranten naar voren als 'gelukszoekers', 'veiligelanders', 'asielzoekers' en 'vluchtelingen'. Vaak wordt daarbij ook gewezen op het gevaar dat er 'terroristen' meereizen, 'vermomd als asielzoeker'. In sommige extreme gevallen wordt moslim-immigratie gezien als een 'complot' van 'islamisering'.

Maar vaker is deze immigratie ongewenst omdat er 'druk' ontstaat op de sociale voorzieningen die in Nederland door de jaren heen zijn opgebouwd. Met andere woorden: er is weinig sympathie in de berichtgeving voor de migrerende of vluchtende moslim. In paragraaf 1 zal in een woordenmatrix worden getoond welke woorden het vaakst wordt gebruikt in verband met moslimmigratie. In paragraaf twee worden twee typerende berichten uitgelicht. En in de derde paragraaf kijken we weer wie dit nieuws heeft gemaakt.

4.2 Woordenmatrix met betrekking tot moslimmigranten

In tabel 10 is een framingsmatrix gemaakt met de woorden waarmee 'migrerende moslims' per krant het vaakst mee worden omschreven. Onder de categorie 'ongewenst' vallen de woorden en

onderwerpen die het vaakst worden gebruikt wanneer moslimmigratie als negatief wordt ingekaderd. Onder de categorie 'sympathiek' zijn de termen en onderwerpen opgenomen waar, het woord zegt het al, de sympathie meer bij de moslimmigranten ligt.

	Ongewenst	Sympathiek
<p>Volkskrant - 87 berichten met moslimmigratie</p> <p>55x negatief 30x sympathie 3x 'neutraal'</p>	<p>'Migratieschepen aan Italiaanse kust' 'geen land wil ze opnemen' (7x) 'terroristen die meereizen' (6x) - 'verkrachters in azc's' (5x) - 'smokkelaars' 'mensensmokkel' (4x) - 'migratieprobleem', 'geen draagvlak' 'overlast' (4x) - 'illegalen' (3x) - 'veiligelanders' (3x) - 'Iraanse politieke netwerken'</p>	<p>'Kinderpardon', 'Nemr' (14x) 'persoonlijke verhalen', 'individuen aan het woord' 'Syrische broers Hamdi en Abdullah', 'Derakshan', 'Arna Mackic' enz (9x) 'dubieuze deal met Libië' (2) 'wachtijd loopt op' 'vergelijking met joodse vluchteling' 'schandvlek Griekse kampen' 'donaties vluchtelingen' 'verdrinkingen rubberboot'</p>
<p>Telegraaf - 78 berichten met moslimmigratie</p> <p>65x negatief 3x sympathie 9x 'neutraal'</p>	<p>'Terrorisme/religieuze haat import' (20) 'omstreden schepen' 'internationale veerdienst' (6) 'Noord-Afrikaanse veiligelanders', 'overlastgevers' 'lastpakken', 'invasie' (5) 'criminelen'/'illegalen' (5) 'migratieprobleem', 'parasiteren' (3) 'asielhoppers', 'asieltoerist' (2)</p>	<p>'Syrische vluchtelingen doen mee bij restaurant' 'kleine Messi gevluht' 'economische vluchtelingen begrijp ik'</p>
<p>AD – 59 berichten met moslimmigratie</p> <p>34x negatief 11x sympathie 14x 'neutraal'</p>	<p>'Terroristen bij migratiestromen' (13x) 'migratieschepen', 'overbevolking', 'eenmalig', 'het zijn niet onze problemen' (7x) 'veiligelanders' 'aso's', 'criminelen' (5x) 'cowboys van we gaan ze halen'</p>	<p>Kinderpardon (3x) persoonlijke verhalen (3x) Lesbos/Samos situatie 'we gaan ze halen'</p>
<p>NRC – 79 berichten met moslimmigratie</p> <p>30x ongewenst 48x sympathie</p>	<p>'Terreur' (7x) 'migratiedeals', 'ontschepingsplatforms', 'afspraken met Noord-Afrikaanse landen' (5x) 'mensensmokkel' (4x) 'migratieschepen', 'niet opnemen', (4)</p>	<p>Kinderpardon (11x) 'verdrinkingen' (10x) persoonlijke verhalen (7x) 'schip moet zijn plicht doen' 'uitgenodigd door Italiaanse burgemeester' 'discriminatie van migranten' 'hypocriete EU' 'werkende, integrerende vluchtelingen', tafeldekkende vluchtelingen' 'hulporganisaties Aqarius', 'reddingswerk'</p>

Tabel 10: Framingsmatrix met meest gebruikte woorden bij 'de moslims' als (ongewenste) migrant per krant in de onderzoeksperiode 1-11-2018/31-1-2019

Over moslimmigratie wordt door de meeste kranten, uitgezonderd de NRC, hoofdzakelijk in negatieve termen bericht. De termen die bij deze negatieve berichtgeving over moslim-immigratie het vaakst worden gebruikt zijn 'terrorisme', 'mensensmokkel', 'veiligelanders' 'omstreden schepen'. 'migratiedeals'. De Telegraaf gebruikt het vaakst 'asieltoeristen' of 'asielhoppers'. Het valt op dat bepaalde termen en berichten die in de ene krant de revue passeren, in andere kranten maar zelden voorkomen. Zo bericht de NRC vaker over 'verdrinkingen' op zee en een term als 'kinderpardon' wordt minder gebruikt in De Telegraaf .

4.3 'Dankbare' vluchtelingen

We hebben geconstateerd dat moslimmigratie door de meeste kranten wordt geproblematiseerd. Dit valt niet los te zien van de heersende beeldvorming over 'de moslims' en/of 'de islam', hetgeen ook doorsijpelt in berichtgeving waarmee 'de moslims' het vaakst worden geassocieerd, namelijk 'terreur', 'de islamitische ander' en 'vrouwenonderdrukker'. Te midden van al deze negatieve berichtgeving is het opvallend hoe vaak, met name in De Telegraaf, de 'dankbare vluchteling' wordt genoemd. Zo verschijnt het artikel 'Brugredders helden van Zaandam' (3-12-2018, De Telegraaf)¹³ waarbij twee vluchtelingen, de Syriër en Iraniër Abdullah en Fardad, worden geïnterviewd nadat ze een oude gewonde man uit het water hebben gered.

Het verhaal van Fardad, die op zijn 11e naar Nederland kwam vanwege 'serieuze politieke problemen' van zijn vader, stond op de website van De Telegraaf en hij werd sindsdien bedolven onder de reacties. „Niet zozeer over het redden, maar nog meer over wat ik toen vertelde over andere immigranten hier. Die noemen zich 'strijder', zijn brutaal tegen de politie, zeggen 'ik haat Nederland', maar ze hebben altijd kinderbijslag gekregen, kunnen voetballen, eten en drinken. Vreselijk. Mensen realiseren zich niet hoe goed ze het hebben. Het belangrijkste is dat je dankbaar bent.” Hij raakt een gevoelige snaar. Veel mensen herkennen zich erin, zegt Fardad. „Ook veel Nederlanders. Mensen komen naar me toe, en zeggen: ik denk precies zo, maar durf het niet te zeggen.”

Ook in de column 'Conservatief christelijke wilt geen extremen' in de Volkskrant (8-11-2018) komt dit terug. Afshin Elian en Celal Altuntas worden geciteerd: 'wees trots op deze veilige haven'. Zij vragen nieuwkomers om 'de verworvenheden te omarmen'. Rashed Abdulgafour¹⁴: 'Ik schaam me als ik hoor over criminaliteit en vechtpartijen onder asielzoekers. Vooral als ze uit Syrië komen. We moeten Nederland dankbaar zijn voor de opvang.' In een hoofdredactioneel commentaar worden nieuwkomers streng toegesproken (8-12-2018, De Telegraaf): 'Wie gebruik maakt van onze gastvrijheid, dient zich te gedragen.'

4.4 NRC: meer sympathie met moslimmigranten

Te midden van al deze negatieve berichtgeving over de moslimmigrant, contrasteert de meer sympathieke berichtgeving over moslim-immigratie in de NRC. Zo weet deze krant te melden dat de integratie van de vluchtelingen die in 2015 in Duitsland kwamen, voorspoedig verloopt (20-12-2018, 'NRC checkt: In Duitsland hebben spoedig 400.000 vluchtelingen werk'):

¹³ <https://www.telegraaf.nl/nieuws/2869340/vluchtelingen-helden-van-zaandam-na-reddingsactie>

¹⁴ <https://www.telegraaf.nl/nieuws/2968512/syrisch-gezin-in-veilige-haven>

Van de meer dan een miljoen mensen die vooral sinds 2015 naar Duitsland zijn gekomen, hebben er binnenkort 400.000 een opleidings- of arbeidsplaats (de grote meerderheid in een betrekking waarbij sociale premies worden afgedragen) en zijn daarmee geïntegreerd.' Ik ben zelf verbaasd dat het zo snel gaat. Maar de ondernemers doen dit. Vooral het midden- en kleinbedrijf is op zoek naar medewerkers.'

Volkskrant	Telegraaf	AD	NRC
'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 36 = 60%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 15 = 44,1%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 16 = 50%	'Moslims' gehoord als expert, vox-pop: 18 = 36%
'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 27 = 42,9%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 19 = 55,9%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 16 = 50%	'Niet-moslims' gehoord als expert, vox-pop: 32 = 64%
Totaal aantal mensen gehoord: 63	Totaal aantal mensen gehoord: 34	Totaal aantal mensen gehoord: 32	Totaal aantal mensen gehoord: 50
'Moslim-nieuwsmakers': 7 = 7,6%	'Moslim-nieuwsmakers': 0 = 0%	'Moslim-nieuwsmakers': 0 = 0%	'Moslim-nieuwsmakers': 15 = 19%
Niet-moslim nieuwsmakers: 85 = 92,4%	Niet-moslim nieuwsmakers: 68 = 100%	Niet-moslim nieuwsmakers: 44 = 100%	Niet-moslim nieuwsmakers: 64 = 81%
Totaal aantal nieuwsmakers: 92	Totaal aantal nieuwsmakers: 68	Totaal aantal nieuwsmakers: 44	Totaal aantal nieuwsmakers: 79

Tabel 11: Cijfers over de achtergrond van de betrokkenen bij het nieuws over moslimmigranten

Wel is te zeggen dat in de kranten met hoge moslimbetrokkenheid bij de nieuwsproductie en in de verhalen (Volkskrant en NRC), ook relatief met meer sympathie over moslimmigratie is bericht. Maar wat betreft het AD, waar 0 mensen met een moslimachtergrond betrokken waren bij de nieuwsproductie, was de negativiteitsfrequentie niet lager dan in de Volkskrant, waar zeven mensen met een mogelijke moslimachtergrond als nieuwsmakers bij betrokken waren. Is het geen paradox dat in de Volkskrant en meer sympathie en een hogere negativiteitsfrequentie is dan bij het AD? Nee, want vaak is ook sprake van overlapping van sympathieke en negatieve framing in één en hetzelfde artikel. Hoe vaker dat gebeurt, des te evenwichtiger de verhalen. De Telegraaf is daar vanuit het oogpunt van sympathie met moslim-immigratie het minst in geslaagd, en de NRC vanuit het oogpunt van de aanwezige scepsis over moslimmigratie ook niet, maar de verhoudingen bij de NRC hierover zijn niet zo scheef als bij de Telegraaf.

5. De moslim als gelijkwaardig in ‘pro-divers’ nieuws.

- De eerste mail waarop ik reageerde was van een man die enorm tekeering tegen Marokkanen. Ik schreef hem dat als hij Marokkaan door joden zou vervangen, zijn mail veel weg had van een perscommuniqué uit de hoogtijdagen van het Derde rijk. - **10-11-2018 VK**
- Wij zijn hier tegen Jodenhaat, islamhaat, homohaar en andere vormen waarbij groepen mensen tegen elkaar worden opgezet. Ik begrijp niet waarom je denkt dat je eigen leven beter wordt als je dat van een ander kapot maakt. - **10-1-2019, Telegraaf**
- En de waarheid is dat migranten geen banen inpikken, dat de zorg is uitgekleeft door bezuinigingen en dat de krapte op de huizenmarkt het gevolg is van een falend woonbeleid, „niet omdat Mohammed in de straat is komen wonen”. - **NRC, 16-1-2019**
- In de jaren 90 onderzocht ik of lid zijn van een etnische organisatie invloed heeft op bijvoorbeeld de politieke integratie. Onze conclusies zijn anno 2018 behoorlijke politiek incorrect, want zo’n lidmaatschap is juist goed voor de politieke integratie. - **8-12-2018, AD**

5.1 Inleiding

Het is niet alleen maar kommer en kwel in de kranten over ‘de moslims’ en/of ‘de islam’. Het zou een vertekening van de werkelijkheid zijn om berichtgeving onvermeld te laten waar over ‘de moslims’ en/of ‘de islam’ in een positiever daglicht wordt geschreven. Het gaat dan om berichtgeving waarbij bijvoorbeeld op een ‘cultureelsensitieve’ manier wordt bericht, de discriminatie van moslims wordt aangekaart en/of negatieve beeldvorming wordt ontkracht.

Het frequentiepercentage van dit soort ‘pro-divers nieuws’ is - over het algemeen genomen - lager dan negatieve berichtgeving, vandaar ook dat het nu pas - in hoofdstuk vijf - aan bod komt. In paragraaf 1 beginnen we met een overzicht van de verschillende vormen van ‘pro-divers nieuws’ per krant, met de bijbehorende ‘hitscores’. In paragraaf twee zoomen we in op twee geslaagde vormen van cultureelsensitieve berichtgeving. En in paragraaf drie sluiten we af met de mate van moslimbetrokkenheid bij ‘pro-divers nieuws’ per krant.

5.2 Telegraaf minst ‘pro-divers’

In tabel 12 zijn de frequentieaantallen opgenomen rond een aantal kernbegrippen bij ‘pro-divers nieuws’.

Volkscrant 62 berichten (7,9%)	NRC 61 berichten (9,1%)	Telegraaf 18 berichten (2,7%)	AD 36 berichten (6,3%)
23x discriminatie	28x discriminatie	5x discriminatie	16x discriminatie
5x kansongelijkheid onderwijs	8x kansongelijkheid onderwijs	5x ondernemerschap	8x dialoog

4x dialoog/cultureel sensitief	7x positief over integratie	4x migranten helpen, inclusiviteit	6x kansenongelijkheid onderwijs
4x zelfspot/humor	6x dialoog/cultureelsensitief	1x dialoog	1x etnische clubs goed voor integratie
3x gemengde relaties/liefde	5x diversiteit		1x politiegeweld

Tabel 12 met frequentieaantallen rondom de belangrijkste vormen 'pro-diverse berichtgeving'.

De NRC scoort het hoogst. Een frequentiepercentage van 9.1% op de totale berichtgeving over moslims. In absolute aantallen scoort de Volkskrant net een bericht hoger. Het AD staat op nummer drie, en, met een krappe 3%, is De Telegraaf hekkensluis. Het belangrijkste onderwerp dat bij 'pro-divers nieuws' aan bod komt, en dit geldt voor alle kranten, is discriminatie. Dit gebeurt het vaakst bij de NRC. Dit is ook de krant waar termen als 'islamofobie', 'anti-islam' en 'moslimhaat' het meest worden gebruikt (11x). Bij de Telegraaf is dit 6 maal voorgekomen, maar bijna allemaal in citaat vorm. Daarna bij de Volkskrant (4x) en het AD (1x).

Na discriminatie is er relatief veel aandacht voor kansenongelijkheid in het onderwijs, bij de NRC en vooral in de Volkskrant. De Telegraaf heeft hier in de onderzoeksperiode geen berichten aan gewijd. Wel is er bij de Telegraaf aandacht voor 'succes-stories' van ondernemers met een mogelijke moslimachtergrond. Zo verschenen er in de onderzoeksperiode een aantal berichten met Corendonbaas Atilay Uslu.

Verder zijn berichten over 'dialoog' en/of 'cultureelsensitief nieuws' onder 'pro-divers' geschaard. Een voorbeeld van berichtgeving met nadruk op 'de dialoog' is het artikel 'De rabbijn en de portier' (Volkskrant, 10-11-2018). Hier worden de werkzaamheden van Lody van der Kamp en Saïd Bensellam op middelbare scholen in het zonnetje gezet. Bij 'cultureelsensitief nieuws' draait het om de mate waarin gevoeligheden, eigenaardigheden en kwalen van mensen met een mogelijke moslimachtergrond in artikelen aan bod komen. Mensen met een eenzelfde achtergrond kunnen zich gemakkelijker herkennen in het verhaal. In de onderzoeksperiode publiceerde de Volkskrant een tweetal 'geslaagde' verhalen van 'cultureel sensitieve journalistiek'. Hieronder worden de titels van het artikel genoemd en interessante passages uit het verhaal uitgelicht.

1. 'De man die we al 25 jaar zochten' (12-12-2018, Elsbeth Stoker, Pauline Niks), een reconstructie over de zoektocht naar de moordenaar van Milica van Doorn.

'Cultureelsensitieve' passage:

'We moeten heel erg uitkijken dat we niet het verwijt van discriminatie en stigmatisering zouden krijgen. We moesten met een dijk van een communicatieplan richting de Turks-Nederlandse bevolking komen. We hebben vertegenwoordigers van de Turkse bevolking uitgenodigd. Er zijn tal van stromingen, op basis van religie, idealen of etniciteit. Die hebben we allemaal in kaart gebracht. Allemaal apart gesproken. Iedereen wilde meewerken. We hielden ook sociale media in de gaten. Natuurlijk riepen mensen daar dat het racisme was. Maar anderen vanuit de Turkse gemeenschap reageerde corrigerend op zulke verwijten. De teneur was 'Ze hebben het DNA van een Turk, waarom zouden ze dan van andere mensen vragen om dna af te staan.'

2. ‘Oud in een land dat een tussenstop moest zijn’ (15-12-2018, Afke van der Toolen, Cigdem Yüksel) , een reportage over de specifieke problemen die oudere ‘gastarbeiders’ ondervinden in Nederland, waarvan sommige ook dementerend zijn.

Cultureelsensitieve passage:

In Enschede kon zorgmanager Sevilay Dalli geen passende voorziening voor haar vader vinden. Zij zette Devio op, dat onder andere een verpleegafdeling voor migrantenkinderen biedt. De buitenwereld ziet dat niet altijd zitten. Waarom moeten die migranten nou weer iets apart krijgen? Dalli’s antwoord: ‘Mensen met dementie vallen terug in oude routines. Een Friezin gaat Fries praten, een Turkse Turks. Een waardige, geborgen oude dag betekent dat je daarop inspeelt. Het is een hulpmiddel, benadrukt ze, geen ideologie. ‘Mensen die slecht lopen geef je een rollator, mensen die slecht verzorgd worden vanwege het taalverschil bied je de taal.’

Dit zijn onderwerpen waar, zoals de politieagent aan refereerde in de eerste passage, heel snel tot opgefokte discussies kunnen leiden over discriminatie, of ‘positieve discriminatie’ in het geval van speciale verzorgingstehuizen voor migrantenouderen. Er is een zekere mate van ‘interculturele competentie’ nodig om hier ‘pro- diverse’ verhalen over te kunnen produceren. Uit de cijfers van tabel 12 wordt duidelijk dat dit vaker gebeurt in de Volkskrant en de NRC.

5.3 Wie schrijven er pro-divers?

Ook voor dit hoofdstuk zijn de makers van het nieuws systematisch bijgehouden. De resultaten zijn te zien in tabel 13.

Volkskrant	Telegraaf	AD	NRC
‘Moslims’ gehoord als expert, vox-pop: 25 = 56,8%	‘Moslims’ gehoord als expert, vox-pop: 4 = 50%	‘Moslims’ gehoord als expert, vox-pop: 8 = 80%	‘Moslims’ gehoord als expert, vox-pop: 29 = 65,9%
‘Niet-moslims’ gehoord als expert, vox-pop: 19 = 43,2%	‘Niet-moslims’ gehoord als expert, vox-pop: 4 = 50%	‘Niet-moslims’ gehoord als expert, vox-pop: 2 = 20%	‘Niet-moslims’ gehoord als expert, vox-pop: 15 = 34,1%
Totaal aantal mensen gehoord: 44	Totaal aantal mensen gehoord: 8	Totaal aantal mensen gehoord: 10	Totaal aantal mensen gehoord: 44
‘Moslim-nieuwsmakers’: 8 = 12,3%	‘Moslim-nieuwsmakers’: 0 = 0%	‘Moslim-nieuwsmakers’: 1 = 2,9%	‘Moslim-nieuwsmakers’: 11 = 16,2%
Niet-moslim nieuwsmakers: 57 = 87,7%	Niet-moslim nieuwsmakers: 15 = 100%	Niet-moslim nieuwsmakers: 34 = 97,1%	Niet-moslim nieuwsmakers: 57 = 83,8%
Totaal aantal nieuwsmakers: 65	Totaal aantal nieuwsmakers: 15	Totaal aantal nieuwsmakers: 35	Totaal aantal nieuwsmakers: 68

Tabel 13: Cijfers over de achtergrond van de betrokkenen bij pro-divers berichtgeving.

In tabel 13 is te zien dat het percentage moslimbetrokkenheid bij de nieuwsproductie en in de berichten het hoogst was bij de NRC, gevolgd door de Volkskrant. Daarna is er relatief weinig tot geen moslimbetrokkenheid te melden voor het AD en de Telegraaf bij 'pro-divers nieuws'. Als deze cijfers naast de cijfers met frequentiepercentages van tabel 12 worden gelegd, lijken de cijfers een correlatie te suggereren. Hoe hoger de moslimbetrokkenheid, des te hoger het frequentiepercentage 'pro-divers nieuws'.

6. Conclusie

Aan de hand van de vooropgestelde onderzoeksvraag en bijbehorende deelvragen komen nu de belangrijkste conclusies van het rapport aan bod.

De hoofdvraag:

Hoe worden moslims in Nederlandse kranten geportretteerd?

Deelvragen:

- a. Wat zijn de veelgebruikte woorden en beelden in de berichtgeving over moslims. In hoeverre is er sprake van eenzijdige berichtgeving als het gaat om de thema's die worden aangekaart?
- b. In hoeverre worden bekende stereotypen over moslims door de onderzochte krantenartikelen bevestigd of juist ontkracht?
- c. Waar ligt de sympathie in de onderzochte krantenartikelen: bij moslims, bij leden van de niet-moslim meerderheidsbevolking?
- d. 1 - Zijn er mensen met een moslimachtergrond betrokken bij de berichtgeving als journalist, columnist of redacteur?
2 - In hoeverre worden moslims en/of mensen met een moslimachtergrond aan het woord gelaten, bijvoorbeeld als expert of als vox-pop?

6.1 Negativiteit domineert

De kwantitatieve en kwalitatieve inhoudsanalyse van 1-11-2018 t/m 31-1-2019 toont aan dat over 'de moslims' en/of 'de islam' negatieve berichtgeving domineert. Zo is

- een grote consensus bij alle onderzochte kranten over wie 'terreurdaden' plegen: individuele moslims en/of moslimgroepen;
- het wij/zij denken in termen van 'het vrije westen' en 'de islamitische ander' vaak aanwezig in berichtgeving over 'de moslims' en/of 'de islam';
- het stereotype beeld van de onderdrukte moslima vaak aanwezig in berichtgeving over 'de moslimvrouw';
- moslimimmigratie vooral een bedreiging en daarom ongewenst.

Deze negatieve zaken komen qua frequentie en intensiteit (taalgebruik) over het algemeen vaker voor in de Telegraaf en het AD dan in de Volkskrant of NRC. Moslims worden in de Telegraaf en het AD vaker met terreur geassocieerd, in deze kranten is het wij/zij denken sterker, wordt moslimmigratie vaker ongewenst beschouwd en komt het stereotype beeld van de onderdrukte moslima veelvuldiger aan bod.

6.2 Moslimbetrokkenheid in het nieuws heeft vaker een nuancerende werking

Het lijkt erop dat de mate van moslimbetrokkenheid bij de berichtgeving, als nieuwsmakers of als experts/vox-pop, ook bepalend is voor de mate waarin negatief wordt bericht over 'de moslims'

en/of 'de islam'. Hoewel het zeker niet altijd het geval is, geldt het volgende mechanisme bij een meerderheid van de behandelde thema's: hoe hoger de moslimbetrokkenheid in de nieuwsverhalen, des te minder de negatieve framing.

Dit mechanisme wordt ook bevestigd bij het aanbod van 'pro-divers nieuws' in de berichtgeving. In kranten waar de moslimbetrokkenheid hoger is, is er ook meer 'pro-divers' nieuws: dat geldt voor de Volkskrant en de NRC.

Colofon

Onderzoeker en auteur:

drs. Tayfun Balçık (The Hague Peace Projects)

Aan dit project werkten mee:

drs. Ewoud Butter (Republiek Allochtonië)

ir. Enis Odaci (Nieuw Wij)

dr. Margreet van Es (Universiteit Utrecht)

dr. Uğur Üngör (Universiteit Utrecht)

Publicatie:

Maart 2019, Den Haag

Meer informatie op:

Nieuw Wij : <https://www.nieuwwij.nl/>

Republiek Allochtonië : <http://www.republiekallochtonie.nl/>